

III. SELİM DÖNEMİ VE ISLAHATLAR (1789-1807)

Fransız İhtilali'nin yapıldığı 1789 yılında Osmanlı Devleti'nde III. Selim tahta çıktı. Büyük devletlerin fırsat buldukça Bâbîâli üzerinde siyasi ve ekonomik baskı kurmalarına karşılık III. Selim denge politikası izlemiştir. İçeride ise askerî ve sivil bütün alanlara yaydığı reformlarla uğraşmıştır.

1787-1792 OSMANLI-RUS VE AVUSTURYA SAVAŞLARININ DEVAMI

III. Selim tahta çıktığında Rusya ve Avusturya savaşları devam etmekteydi. Rusların üzerine gönderdiği ordu 1 Ağustos 1789'daki Fokşan Savaşı'nda yenildi. Bunun intikamını almak için giden ordu da aynı akıbete uğradı. Ordunun dönüş yolunda Buzau Çayı'nı geçtiği sırada köprünün yıkılması nedeniyle binlerce asker boğuldu.

Osmanlı Devleti'nin İttifaklar Sitemine Girişi

Osmanlı Devleti düşman karşısında askerî üstünlük sağlayamayacağını anlayınca, bunların hasmı olan devletlerle ittifak yoluna gitti. Rusya'ya karşı 1789'da Osmanlı-İsveç, 1790'da Osmanlı-Prusya anlaşmaları imzalandı. Osmanlı Devleti de Akdeniz'de dost devletlere tanıdığı ticari imtiyazları Prusya'ya da tanıdı.

Avusturya ve Rusya ile Barış İmzalanması

Avusturya'nın yeni imparatoru VII. Leopold, Fransız İhtilali'nin doğurduğu iç karışıklıklar nedeniyle Osmanlı Devleti'yle 1790'da Reichenbach Mütarekesi'ni, 1791'de de Zıştovi Antlaşması'nı imzaladı. Avusturya toprak kazançlarından büyük ölçüde vazgeçti. Bâbîâli ise Avusturya'ya karşı savaş öncesi taahhütlerini teyit etti. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 10 Ocak 1792 tarihinde Yaş Antlaşması imzalandı. İki devlet arasındaki önceki anlaşmaların maddeleri yenilendi.

Avusturya ve Rusya Savaşlarının Sonuçları

Osmanlı Devleti Kırım'ı alamadığı gibi yeni topraklar kaybetti. Grek Projesi gerçekleşemedi ama Rus yayılcılığı tehlikeli boyutlara vardı. Osmanlı Devleti'nin her alanda yeniden yapılanmaya gitmesinin zorunluluğu anlaşıldı.

OSMANLI-FRANSA İLİŞKİLERİ

Osmanlı hükümeti Fransız İhtilali'nden sonraki rejim değişikliğini yani Fransa Cumhuriyeti'ni 1795'te resmen tanıdı.

Napolyon'un Mısır'ı İşgali

Napolyon Bonapart görünüşte, adasında bir şey yapılamayan İngiltere'yi sömürgelerinde yenmek ama gerçekte Fransa'ya Akdeniz'de bir sömürge alanı kazandırmak ve deniz ticaretine egemen olmak amacıyla 1798'de Mısır'ı işgal etti.

Mısır'ın İşgaline Bâbîâli'nin Tepkisi

III. Selim yerel güçleri harekete geçirdi. Osmanlı'nın imdadına İngiliz Amiral Nelson yetişti. Nelson Ebukır Limanı'nda Fransız donanmasını çökertti. Fransa Mısır'ı ve Akdeniz hâkimiyetini İngiltere'ye kaptırdı. Bâbîâli Fransa'ya harp ilan etti.

Fransa'ya Karşı İngiltere ve Rusya ile Anlaşma

Bâbîâli Fransa'nın düşmanları olan Rusya ve İngiltere ile anlaşmalar imzaladı. Rusya filosunu ilk defa Boğazlardan geçirdi. İngiltere ise Akdeniz'deki üstünlüğün kendisine geçmesinin yolunu açtı. İki-Sicilya Krallığı ile anlaşma imzalanarak Fransa'ya karşı dört devletten oluşan İkinci Koalisyon kuruldu.

İkinci Koalisyon-Fransa Savaşları

Koalisyon güçleri yedi adayı Fransa'nın işgalinden kurtardılar. Yediada Cumhuriyeti kuruldu. Adaların Türkiye'nin himayesinde ve Rusya'nın kefaletinde bulunacağını içeren İstanbul Antlaşması 21 Mart 1800 günü imzalandı. Bâbîâli Mısır harekâtı hazırlıklarını sürdürdüğü sırada Napolyon Suriye seferine çıktı. Mart 1799'da Akka'yı kuşattı. Cezzar Ahmed Paşa'nın direnişini kıramadığı için geri çekildi. Napolyon'un Mısır'dan Kaçması ve Heliopolis Savaşı

Napolyon Mısır'a döndükten sonra üzerine gelen Türk ordusunu 25 Temmuz 1799'da yendi. Bir hafta sonra da Ebukır'ı işgal etti. Fakat Mısır'da uzun süre tutunamayacağını bildiğinden ordunun komutasını General Kleber'e bırakarak Paris'e kaçtı. Kleber Bâbîâli'yle uzlaşma yoluna gitti. 31 Ocak 1800 tarihli El-Ariş Sözleşmesi'ne göre, Fransa Mısır'dan çekilmeyi kabul etti.

Londra hükümeti Fransızların ülkelerine serbestçe dönmelerini kabul etmediği için yeniden savaş başladı. General Kleber Heliopolis Savaşı'nda Osmanlı ordusunu yendi. Boşalttığı yerleri yeniden işgal etti. Bu sırada Kleber öldürüldü. Yerine General Menou atandı.

Fransa'nın Mısır'ı Terk Etmesi

General Menou 30 Ağustos 1801 tarihinde Türk-İngiliz ittifakına teslim oldu. İskenderiye Sözleşmesi imzalandı. Fransa elindeki bütün şehir ve istihkamları boşaltmayı kabul etti. Zafer İstanbul'da şenliklerle kutlandı. III. Selim hutbelerde "Gazi" unvanıyla anıldı. 25 Haziran 1802'de Paris Antlaşması imzalandı.

Mısır Seferinin Sonuçları

Türkiye savaş öncesi sınırlarına yeniden kavuştu. Fransa emeline ulaşamadığı gibi, asırlardan beri kullandığı imtiyazlardan dört sene mahrum kaldı. Doğu Akdeniz ve Ortadoğu üzerindeki etkinliğini İngiltere ve Rusya'ya kaptırdı. Rusya, Fransa'yı kendi hedefleri arasında bulunan bölgelerden uzaklaştırarak, Balkanlarda ve Boğazlarda nüfuzunu genişletebileceği ortama kavuştu. Türk hâkimiyetinde sakin bir hayat süren Doğu Akdeniz'in ve Ortadoğu'nun istikrarı bozuldu.

RUSYA VE İNGİLTERE İLE YENİ SAVAŞLARIN BAŞLAMASI

Osmanlı hükümeti Rusya'nın Balkanlar hayalini ve İngiltere'nin Mısır'da yerleşme hesaplarını bildiğinden bu iki tehlikeye karşı Fransa'ya yaklaştı. Napolyon'un imparator unvanını tanıdı.

Rusya'nın Eflak-Boğdan'ı İşgali

İstanbul-Paris yakınlaşması Rusya ve İngiltere'yi kızdırdı. Çar Aleksandr harp ilan etmeksizin ordularını Eflak ve Boğdan'ı işgal etti.

İngiliz Donanmasının İstanbul ve Mısır Harekâtı

İngiltere Bâbüâli'den Fransa'yla ilişkiyi kesmesini, Türk donanmasının ve Çanakkale istihkâmlarının kendisine teslimini, Eflak-Boğdan'ın da Rusya'ya bırakılmasını istedi. Bâbüâli buna yanaşmayınca İngiliz donanması 17 Şubat 1807'de Çanakkale Boğazı'ndan Marmara'ya girdi. Yönetim çaresizlik içinde İngiliz isteklerini kabul etti. Fakat askerler ve halk işgale karşı direnince hükümet de kararından dönerek İstanbul'un savunması yönünde halka ve askere katıldı. İngilizler İstanbul saldırısından vazgeçip Mısır'a yöneldiler.

Rusya'ya Savaş İlanı

Bâbüâli 22 Aralık 1806'da Rusya'ya savaş ilan etti. Osmanlı-Rus Savaşı Rumeli ve Kafkasya cephelerinde gittikçe şiddetlenirken Sultan Selim'i tahttan indirildi.

İÇ İSYANLAR

Anadolu'daki güçlü ayan ailelerinden başka, Rumeli'de Tirsiniklioğlu İsmail, Alemdar Mustafa, Tepedelenli Ali Paşa ve Pazvandoğlu Osman gibi âyanlar siyasi ve sosyal hayatta sorun olmaya başladılar.

Sırp İsyanı

İsyanın sebeplerini, Avusturya ve Rusya ajanlarının Sırp lar arasındaki milliyetçilik ve bağımsızlık fikirlerini yaymaları, bölgenin ayanların ve dağlı eşkıyanın tahakkümü altına girmesi ve dayı denilen yeniçeri ileri gelenlerinin baskıları oluşturur. Sırp lar 1804 Şubat'ında Kara Yorgi başkanlığında silahlı isyana kalktılar. Bağımsızlık düşüncesini yansıtan taleplerini Bâbüâli kabul etmeyince bağımsızlık kazanıncaya kadar savaşa kararı aldılar. Rusya Sırp ları desteklerken, Avusturya, Rusların himayesinde bir Sırp devleti kurulmasına karşı çıktı.

Vehhabilerin İsyanı

İslam'ın hükümlerinin bozulduğunu iddia ederek bunu aslına çevirmek amacıyla 1730'larda ortaya çıkan Vehhabilik siyasal bir harekete dönüşmüştü. Vehhabiler Necid, Bahreyn ve Lahsa'yı ele geçirdikten sonra 1802'de Mekke'ye hareket ettiler. Bâbüâli sorunu yerel güçlerle çözmek istedi. Fakat bunlar başarılı olmadıkları gibi Bâbüâli de takviye güç gönderemedi. Vehhâbiler 1805'te Medine'yi yağmaladılar. 1806'da Mekke'yi ele geçirdiler. Suud bin Abdülaziz hutbelerde kendi adını okuttu, padişahın Vehhabi doktrinini kabul etmesini isteyecek kadar ileri gitti.

NİZÂM-I CEDÎD İSLAHATI

Nizâm-ı Cedîd, sivil ve askerî bütün kurumların çağdaş ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde yenilenip eski düzenlerine son verilmesi için girişilen reform hareketlerini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.

Askerî Alandaki Yenilikler

Öneminden ve aciliyetinden dolayı askerî sahadaki reform öne çekildi. Avrupa usulünde eğitilip donatılmış, diğer birliklerden bağımsız bir ordu kuruldu. Nizâm-ı Cedîd adı verilen ordu İstanbul'da ve Anadolu'da yapılandırıldı. Cebeci, topçu, arabacı, humbaracı ve lağımçı gibi eski ocakların ıslahına çalışıldı. Ocaklılar zorunlu eğitime tâbi tutuldular. Âtil veya kısmen çalışamaz durumdaki tersaneler elden geçirildi. Rus gemilerinden daha süratli ve teknik donanıma sahip gemiler üretilerek filoya eklendi. Umûr-ı Bahriye Nezareti kuruldu. Kaptanların sınavla alınması kararlaştırıldı.

Eğitim ve Kültür Alanındaki Yenilikler

Teknik eğitime ağırlık verildi. 1773'te açılmış bulunan Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyûn'un teknik donanımı ve öğretim kadrosu güçlendirildi. 1795 yılında Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn kuruldu. Bunun bünyesinde açılan matbaada kitap basımına başlandı. Kapalı bulunan Müteferrika Matbaası işlevsel hale getirildi. Arapça, Farsça ve Fransızcadan Türkçeye kitaplar çevrilmesi ve lisan bilen Türklerin yabancı dilde kitaplar yazması Türkçenin bilim dili olmasına hizmet etti.

İrâd-ı Cedîd Hazinesi

Nizâm-ı Cedîd reformlarını finanse etmek ve oluşturulan kurumları yaşatmak için gerekli kaynakların yaratılması amacıyla “İrâd-ı Cedîd” adıyla yeni bir hazine ihdas edildi. Bunun hesabını tutmak üzere İrâd-ı Cedîd Defterdarlığı kuruldu.

Ticaret ve Ekonomi Alanındaki Düzenlemeler

Vergi kaçakçılığını önlemeye, yerli üretimi teşvike ve tasarrufa yönelik düzenlemeler yapıldı. Para darlığına çözüm olarak ithalata sınırlama getirildi ve bazı ürünlerin içeride imali kararlaştırıldı. Azatlı’da kumaş, Beykoz’da kâğıt fabrikaları açıldı. Devlet dairelerinde harcamalar kısıtlandı. Zahire işlerinin vaktinde yürütülmesi amacıyla Hububat Nezareti kuruldu.

İdari ve Bürokratik Düzenlemeler

Vezirlerden taşradaki memurlara kadar görevlilerin atanmasında rüşvet, kayırmacılık ve benzeri gayrimeşru yolların önlenerek liyakat, ahlak ve yetenek gibi özellikleri gözetilen ölçütler getirildi. Görevine devam etmeyenlerin memuriyetine son verildi.

Dış Politika Alanındaki Yenilikler

III. Selim Avrupa’yı her yönüyle tanımak ve politik ilişkileri geliştirmek amacıyla Osmanlı diplomasisini dışa açmaya karar verdi. Tarihte ilk defa olarak Avrupa’nın dört önemli başkentinde daimî elçilikler açtı. 1794’te Londra’da, 1797’de Paris, Berlin ve Viyana’da elçilikler kuruldu.

KABAKÇI MUSTAFA İSYANI VE III. SELİM’İN SONU

Nizâm-ı Cedîd amacına ulaşamadı. Bunun temel sebeplerinden biri, reformun gerekliliğine inanmış bürokrat ve aydın kesiminin yetersizliği idi. Ulemanın çoğu ve yeniçeriler yenilik adımlarını biat, zulüm ve gâvurlaşma olarak gördüler. Savaşlarda alınan başarısızlıkların da etkisiyle halkın, devlet adamlarının, ulemanın ve askerî ocakların içinde yer aldığı geniş bir muhalefet doğdu.

İkinci Edirne Vakası

Nizâm-ı Cedîd’in Rumeli’de de kurulması kararı üzerine gizli bir reform karşıtı olan Sadrazam İsmail Paşa’nın kışkırttığı Rusçuk Ayanı Tirsiniklioğlu İsmail Ağa Edirne’ye yürüdü. Kadı Abdurrahman Paşa da ona karşı yola çıktı. İç savaş çıkmasına ramak kalmışken, Osmanlı-Rus Harbi’nin başlaması üzerine III. Selim Abdurrahman Paşa’ya geri dönmelerini emretti. 1806 Temmuz’unda yaşanan ve tarihe İkinci Edirne Vakası olarak geçen hadise yüzünden Nizâm-ı Cedîd Rumeli’de kurulamadı.

Kabakçı Mustafa İsyanı

Gizli birer Nizâm-ı Cedîd karşıtı olan Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa ile Şeyhülislam Topal Ataullah ordunun cepheye olmasını fırsat bilerek Nizâm-ı Cedîd’i kaldırmaya karar verdiler. İstanbul Boğazı’nı savunmakla görevli yeniçeri yamakları Köse Musa’nın kışkırtması sonucu 25 Mayıs 1807’de Kabakçı Mustafa önderliğinde ayaklandılar. Asilerin isteği üzerine III. Selim Nizâm-ı Cedîd’in kaldırıldığını açıkladı. Ardından Sultan Selim devrilip yerine IV. Mustafa geçirildi.

III. Selim ve Reformlarının Değerlendirilmesi

III. Selim devri reformları bilinçli, planlı ve sistemli olması yönüyle önceki dönemlerin plandan yoksun, hesapsız ve ani yenilik hareketlerinden ayrılır. Selim giriştiği reformları yüzünden tahtını kaybetmeden önce bunların neredeyse tamamını ortadan kaldırmış ise de ardıllarına bir zihniyet dönüşümü bırakmıştır.

GİRİŞ

II. Mahmut, 20 Temmuz 1785 tarihinde doğdu. Babası I. Abdülhamid, annesi ise Nakşidil Sultan'dır. Daha üç yaşındayken babasını kaybetti. Tahta çıkan amcasının oğlu III. Selim'in 18 yıl süren hükümdarlığı döneminde ikinci veliaht olarak çok iyi bir eğitim aldı.

III. Selim, Kabakçı Mustafa önderliğindeki bir yeniçeri isyanı ile 29 Mayıs 1807 tarihinde tahttan indirildi ve yerine birinci veliaht olan IV. Mustafa getirildi. III. Selim'i tekrar tahta geçirmek için sarayı basan Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'in öldürülmüş olması nedeniyle mecburen 28 Temmuz 1808 tarihinde Şehzade Mahmut'u tahta geçirdi ve kendisi de sadrazam oldu.

II. MAHMUT DÖNEMİ İÇ GELİŞMELER

İlber Ortaylı tarafından Osmanlı aleyhine yaşanan hızlı gelişmeler, sancılı ve sıkıntılı süreçler nedeniyle İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı olarak nitelendirilen 19. yüzyılın neredeyse üçte birine tekabül eden 31 yıllık dönem II. Mahmut'un iktidarına denk gelmektedir.

II. Mahmut döneminin ilk icraatı bazı araştırmacılar tarafından Osmanlı Magna Cartası olarak nitelendirilen padişah ve ayanlar arasında imzalanan Sened-i İttifak oldu.

Sened-i İttifak (7 Ekim 1808)

II. Mahmut tahta çıktığında 1806 yılından beri süre gelen Osmanlı-Rus Savaşı halen devam etmekte idi. Bundan dolayı Alemdar Mustafa Paşa hem merkezi otoriteyi hem de devlet içerisindeki birliği sağlamak için yeni bir ordunun kurulması gerektiğinin farkındaydı. Bunu gerçekleştirmek amacıyla Alemdar Mustafa Paşa bütün valileri ve önde gelen ayanları İstanbul'da meşveret-i âmme'ye yani görüş alışverişinde bulunulacak toplantıya çağırdı. Yapılan bu meşveretin sonucunda Sened-i İttifak adı verilen ve kararların yazıya döküldüğü bir belge ortaya çıktı.

Alemdar Mustafa Paşa'nın ölmesi nedeniyle yürürlüğe girmemiş bir belge olsa da bazı araştırmacılar bunu Türkiye'deki anayasal hareketlerin başlangıcı olarak kabul etmektedir.

Sırp ve Yunan İsyamları

Sırlar'ın Osmanlı idaresinde herhangi bir sıkıntı yaşanmamasına rağmen 18. yüzyılın sonları itibarıyla Rusların vermiş olduğu destek nedeniyle bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştır. 4 Şubat 1804 tarihinde başlayan isyanla Belgrat'ı ve çevresini ele geçiren isyancıların lideri Kara Yorgi kendini Sırp kralı olarak ilan etti.

Sırların isyanı, Rusların destek vermesiyle politik bir hale bürünmüştü. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nı bitiren Bükreş Antlaşması'nda (28 Mayıs 1812) Osmanlı Devleti Sırlara kısmi özerklik vermeyi de kabul etmek zorunda kaldı.

Balkanlarda diğer bir problem olan ve 18. yüzyıldan beri Rusya'nın kışkırtmaları ile bağımsız bir devlet kurma düşüncesinde olan Yunanlılar ise Osmanlı Devleti'nin güçten düştüğü zamanda harekete geçti. Ruslar, Yunan isyanının zeminini hazırlayacak çalışmalar yürütmekteydi.

Bu dönemde Avrupalı devletlerin desteği ile isyanı yönlendiren Etniki Eteryaya olarak da bilinen Filiki Eteryaya cemiyetinin de içinde bulunduğu Rum Bağımsızlık Cemiyetleri kuruldu. Filiki Eteryaya başkanı İpsilanti, isyanı ilk önce Eflak ve Boğdan'da başlatmak ve bunu geniş çaplı bir Balkan ayaklanmasına dönüştürmek istedi. Burada kendilerine destekçi bulamayan Rumlar, kaçarak başarısız girişimlerini sonlandırdılar.

İpsilanti'nin kardeşleri de Mora'da ikinci bir isyan cephesi açma girişiminde bulundular. Kilisenin desteği başlayan isyan hem dini hem milli bir karaktere büründü ve şiddetlendi. Rumlar, 1 Ocak 1822'de bağımsızlıklarını ilan ettiler. II. Mahmud'un İsyanı bastırması için yardım talep ettiği Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Mora isyanını bastırdı.

İngiltere, Fransa ve Rusya; Osmanlı Devleti'ne vergi veren, iç işlerinde özgür, müstakil bir Yunan devleti kurulmasını teklif ettiler ama bu teklif reddedildi. Bunun üzerine Osmanlı-Mısır donanması Avrupalı devletlerin donanması tarafından 1827 yılında Navarin Baskını'nda imha edildi. Arkasından gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'nı Osmanlı Devleti'nin kaybetmesi neticesinde Edirne Antlaşması imzalandı ve Osmanlı Devleti'nin tanımak zorunda kaldığı Yunan Devleti 1829 yılında kuruldu.

Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması (1826)

Sekban-ı Cedid adında bir ocak kurduran II. Mahmud, Nizam-ı Cedid örneğinde olduğu gibi yeniçerilerin muhalefetiyle karşılaşmış ve kısa süre içinde bu ocağı kapatmak zorunda kalmıştır. II. Mahmud, 16. yüzyılda başlayıp 18. ve 19. yüzyıllarda artık disiplin ve düzenin ortadan kalktığı, bir isyan yuvası haline dönüşen Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak için uzunca bir süre beklemiştir. II. Mahmud,

Ağa Hüseyin Paşa'nın desteğiyle 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmıştır. Yerine ise Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adı altında yeni bir askeri teşkilat kuruldu.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı

Mehmet Ali Paşa, Hüseyin Paşa'nın ardından Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki valisi olarak atanmıştır. Mısır'da gücünü sağlamlaştıran Mehmet Ali Paşa, 1812 yılında ortaya çıkan Hicaz'daki Vehhabi isyanını bastırmak için görevlendirilmiştir.

Mehmet Ali Paşa, yaptığı ıslahatlarla Mısırda güçlü bir ekonomi ve askeri düzen sağlamıştır. Osmanlı Devleti, Mora İsyanı sürecinde Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiş ve bu yardım karşılığında Girit ve Mora valiliklerini Mehmet Ali Paşa'ya vermeyi vadetmiştir.

Fakat süreç içerisinde Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti ile arası açıldı ve isyan etti. Bir valinin ayaklanmasını bastıramaması nedeniyle Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerden yardım istemek zorunda kaldı. Dolayısıyla iç sorun halinde ortaya çıkan bu durum Avrupalı devletlerin de işin içine girmesiyle uluslararası sorun haline dönüştü.

Avrupalı devletlerin müdahalesiyle Mısır valisi Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti arasında 5 Mayıs 1833 tarihinde Kütahya Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlere karşı kendini güvence altına almak için Rusya ile 8 Temmuz 1833 tarihinde Hünkar İskelesi Antlaşması'nı imzalamıştır. Hünkar İskelesi Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını tek başına kullandığı son antlaşmadır.

Diğer yandan Osmanlı Devleti de Rusya'ya karşı denge oluşturmak amacıyla İngiltere ile anlaşma girişimlerinde bulundu. İki devlet arasındaki bu diplomatik yakınlaşma sonucunda 16 Ağustos 1838 tarihinde Balta Limanı Antlaşması imzalandı. İngiltere ile yapılan bu anlaşma Osmanlı Devleti'ni açık pazar haline getirdi.

II. MAHMUT DÖNEMİ DIŞ GELİŞMELER

Rusların, 1804 yılında çıkan Sırp isyanını desteklemesi ve 1806 yılında Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi üzerine Osmanlı-Rus savaşı başlamıştı. II. Mahmut tahta çıktığında hem Sırp isyanı hem de Osmanlı-Rus savaşı devam etmekteydi. II. Mahmut'un tahta çıktığında devam eden bir diğer sorun ise İngiltere ile olan savaşı.

Kale-i Sultaniye Antlaşması (5 Ocak 1809)

Savaş halinde olduğu İngiltere'nin ısrarlı baskılarıyla 5 Ocak 1809 tarihinde imzalanan Kale-i Sultaniye Antlaşması (Çanakkale Antlaşması) aslında Osmanlı Devleti'nin Fransa ile arasına politik mesafe koymasına anlamına gelmekteydi.

Bükreş Antlaşması (16 Mayıs 1812)

1806 yılında başlamış olan Osmanlı-Rus savaşı sürerken Rusya, Osmanlı Devleti'ne barış teklifinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu teklifi kabul etmesiyle savaş sonlanmış ve 16 Mayıs 1812 tarihinde 16 maddeden oluşan Bükreş Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Sırp'lar özerklik elde etmiştir.

1815 Viyana Kongresi

Fransa'nın yenilgisi ve Napolyon'un imparatorluktan çekilmesi sonrası Napolyon'un altüst ettiği Avrupa haritasının yeniden düzenlenmesi ve Avrupa'nın karşı karşıya kaldığı problemlerin çözümü için galip devletlerin yararına 1814 yılında Viyana'da bir kongre toplanmasına karar verilmiştir. 9 Haziran 1815'te imzalanan metinde Avrupa'nın yeni siyasi sınırları ve güç dengeleri belirlenmiştir.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı

Osmanlı Devleti'ne, Yunan bağımsızlık hareketini desteklemek amacıyla, Ruslar tarafından 1828 yılında savaş açılmıştır. Rusların batıda Edirne'yi, doğuda Erzurum'u ele geçirmesi üzerine Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmıştır. 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın en önemli sonucu Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmiş olmasıdır.

Fransa'nın Cezayir'i İşgali (5 Temmuz 1830)

Cezayir dayısı Hüseyin Paşa'nın Fransız konsolosunu darp etmesi diplomatik bir krize neden olmuştur. Fransa bu durumu tırmandırarak bir adım öteye taşımış ve Cezayir önlerine donanma göndermiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti'nin yenilmesi üzerine Fransa 5 Temmuz 1830 tarihinde savunmasız kalan Cezayir'i işgal etmiştir.

II. MAHMUT DÖNEMİ ISLAHATLAR

II. Mahmut döneminde kapsamlı bir ıslahat hareketi başlatmıştır.

Askeri Alanda Yapılan Islahatlar

II. Mahmut döneminde ilk olarak Nizam-ı Cedid'e benzer Sekban-ı Cedid Ocağı kuruldu. Eşkinici Ocağı kurulduktan sonra yeni usullerde talim yapacağını öğrenen yeniçeriler, ocaklarının kaldırılacağından şüphelenerek ayaklandılar. Bu ayaklanma sonucunda Yeniçeri Ocağı kaldırıldı. Yerine, Avrupa usulünde bir ordu olan Asâkir-i Mansure-i Muhammediye kuruldu. Ayrıca bu dönemde Harp okulu, Tıp okulu ve Mızıka-i Hümayun Mektebi kuruldu.

İdari Alanda Yapılan Islahatlar

Sultan Mahmut, sadrazam ve şeyhülislamda toplanan yetki gücünü kırmak istiyordu. Bunun için bu iki makamın yerlerinde ve görev tanımlarında bazı değişiklikler yaptı. Sadrazam artık mutlak vekil değil

başvekildi ve görev tanımı da yeniden şekillendirildi. Buna göre başvekilin en önemli görevi, nazırlıklar arasında düzeni ve uyumu tesis etmek, hükümdar ve nazırlar arasında haberleşmeyi sağlamaktı. Bu çerçevede çeşitli nazırlıklar kuruldu ve merkezi idari teşkilatlanmada önemli adımlar atıldı.

Kadınların ve imamların da görevlendirmelerinde değişiklikler yapıldı. İstanbul ile taşrada halk ve hükümet arasında bağlantı kurması için muhtarlıklar kuruldu. İlk nüfus sayımı bu dönemde yapıldı. Devlet görevlilerinin ölümleri sonrası servetlerinin müsadere edilmesi geleneği de kaldırıldı. Posta sistemi kuruldu. Ülkelere elçi gönderme uygulaması yeniden yürürlüğe konuldu. II. Mahmut, yaptırdığı portrelerini devlet dairelerine astırdı.

Eğitim Alanında Yapılan İslahatlar

II. Mahmut yayınladığı ferman ile çocukların ergenliğe kadar mektebe gönderilme mecburiyetini getirmiştir. Avrupa eğitim sistemi takip edilmiş ve ilk kez 1830'larda Batı'ya öğrenci gönderilmiştir.

Sosyal Alanda Yapılan İslahatlar

Sosyal alanda yapılan en önemli değişimler kıyafet üzerinde olmuştur. Geleneksel giyim tarzı kaldırılıp Avrupa tarzı kıyafete geçiş yapılmıştır. Buna göre ilmiye sınıfı hariç tüm devlet memurlarına pantolon ve ceket giyme zorunluluğu getirildi. Çok sayıda hastane kuruldu. İlk kez Karantina Müdürlüğü kuruldu ve karantina uygulaması başlatıldı. 1831 yılında ilk resmi gazete hüviyetindeki Takvim-i Vekâyi gazetesi haftalık olarak yayınlanmaya başladı.

İktisadi Alanda Yapılan İslahatlar

İlk defa buharlı makinelerin kullanıldığı yeni fabrikalar açıldı. Bu fabrikalarda ordunun elbise, ayakkabı, fes, mühimmat gibi ihtiyaçlarını karşılamak için kar amacı gütmeyen üretim yapıldı.

TANZİMAT DÖNEMİ VE GELİŞMELER (1839-1856)

Tanzimat, sözlükte “düzeltme, düzenleme, nizam verme, nizama koyma, tertip etme, ıslah etme” anlamlarına gelen tanzim kelimesinin çoğuludur. Literatürde Tanzimat “mülkî idareyi ıslah etme ve yeniden düzenleme” anlamında kullanılmakta, ayrıca bu düzenlemelerin yapıldığı dönemi ifade etmektedir. Tarihte ise Sultan Abdülmecid’in yayımladığı mülkî ıslahat programı ve bunun uygulandığı dönem olarak bilinmektedir. Topkapı Sarayı’nın eki olan Gülhane Köşkü’nün önünde okunduğu için Gülhane Hatt-ı Hümayunu olarak bilinmekte, ayrıca Sultan II. Mahmud’un tasarladığı reformların genel adı olması sebebiyle Tanzimat-ı Hayriye olarak da anılmaktadır.

TANZİMAT FERMANI

Fermanın Hazırlanması ve İlanı

Gülhane Hatt-ı Hümayunu içerik ve şekil bakımından incelendiğinde sadece bir ferman olarak değerlendirmek, sadece ilan edildiği yılın bir mahsulü olarak görmek doğru değildir. Bu sebeple ferman zaman açısından öncesi ve sonrası ile birlikte ele alınması gerekir. Yapılan son araştırmalarda, 3 Kasım 1839’da ilân edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlatılan dönemin ilk icraatlarının 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın kaldırıldığı tarihe kadar geri götürülebileceği ortaya konulmuştur. Dönemin bitiş tarihi ise tartışmalı olup 1878’de Mebûsan Meclisi’nin kapatılmasıyla sonlandığı yönünde genel bir kanaat oluşmuştur.

Sultan II. Mahmud’un 1 Temmuz 1839’da vefatı üzerine yerine oğlu Abdülmecid tahta geçmiştir. Yeni padişahı, babasından kalan iki önemli konu çözüm beklemekteydi: Bunlardan ilki Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ile devam eden savaş, diğeri ise devlete yeni bir nizam vermek için ilanı kararlaştırılmış olan Tanzimat konusudur.

Sultan Abdülmecid, devleti içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için arayış içindedir. Avrupa’dan yeni dönen Mustafa Reşit Paşa’nın yönlendirmeleri ile Avrupa’nın desteğini almak için Gülhane Hatt-ı Hümayununu ilan etmeyi kabul etmiştir.

Tanzimat-ı Hayriye adıyla anılan ferman, 3 Kasım 1839 Pazar günü Gülhane Parkı’nda Hariciye Nâzırı Mustafa Reşit Paşa tarafından ilan edilmiştir. Ferman, bir irade-i seniyye yani Padişah iradesi şeklindedir.

Fermanın İçeriği

Tanzimat programının ana maddeleri haklar, mal, askerlik, eğitim ve mülki idare alanlarında olup Gülhane Hattı’ndaki genel prensiplere göre düzen kurma amacı taşımaktadır. Fermanın konusu ana başlıkları ile can güvenliğinin sağlanması, ırz, namus ve malın korunması, verginin herkesten gücü nispetinde tahsil edilmesi, zorunlu askerliğe alış şekli ve süresinin ıslahı, bütün memurlara yeteri kadar maaş verilmesi, yeni mülki kanunların hazırlanması için Meclis-i Ahkâm-ı Adliye üye sayısının arttırılması, hakkında kesinleşmiş hüküm olmadan hiç kimsenin cezalandırılmaması, istisnasız her Osmanlı vatandaşı arasında eşitliğin sağlanması hakkındadır.

Valilere gönderilen suretleri ve Takvîm-i Vekâyî’ vasıtasıyla Tanzimat Fermanı bütün ülkeye duyurulmuştur. Valilerden halkın ileri gelenlerini meydanlarda toplayıp fermanı okumaları, herkese içeriğini güzelce anlatmaları ve ayrıntıları daha sonra belirlenecek olan vergi ve askerlik dışındaki maddelerini hemen uygulamaya koymaları istenmiştir.

Fermanın İlanının Ülke İçinde ve Dışında Karşılanması

Fermanın ilanına ülke içinden de farklı tepkiler gelmiştir. Osmanlı tebaasını meydana getiren her zümre fermanı kendi açısından yorumlamıştır. Müslümanlar, Gayrimüslimlere verilen yeni haklardan hoşlanmamış; Gayrimüslimler ise büyük bir beklenti ve ümide kapılmıştır. Öte yandan çıkarları zedelenecek ulema, âyan ve hatta bazı valiler şeriatın çiğnendiğini ve Müslümanların Gayrimüslimlerle aynı seviyeye getirildiğini söyleyerek halkı tahrik etmişlerdir.

Tanzimat Fermanı’na ülke dışındaki kamuoyu farklı tepkiler vermiştir. Yabancı devletler, dini duygulardan ziyade politik nedenlerle, kendi siyasi rejimleri ve Osmanlı Devleti’ndeki çıkarlarına göre Tanzimat hakkında siyasi tutum sergilemişlerdir. İngiliz ve Fransız kamuoyu fermanı olumlu, Avusturya ve Rusya olumsuz karşılamıştır. Rejim bakımından Fransa ve İngiltere liberal devlet düşünce sisteminde olup Osmanlı Devleti’nin meşrutiyet hükümet idaresine benzer bir yapı ile kendilerine yaklaşmasını olumlu karşılamıştır. Avusturya Başbakanı Metternich, bu düzenlemeyle padişahın ve üst düzey yöneticilerin yetkilerinin sınırlandırıldığını görmüş, ülkesinde de benzer taleplerle karşılaşabileceği endişesiyle reformları eleştirmiştir. Rusya ise iç ve dış siyasette devlete

güç katacağı ve İngiltere ile Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkinliklerini arttıracacağı kaygısıyla yeni kararlara karşı olumsuz bir tavır takınmıştır. Rusya, Tanzimat'ın ilkelerini Osmanlı Devleti'nin içi işlerine karışmak için bahane olarak görmüştür. İngiltere, Hindistan'a giden kara ve deniz ticaret yolları üzerindeki Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında zayıf kalmasını istememiştir. Bu açıdan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmuştur. Fransa, ise bir Akdeniz ülkesi olup Rusya'nın Doğu Akdeniz'e inmesini kendi çıkarları için tehlikeli görmekteydi. İngiltere ve Fransa, Tanzimat Fermanı'nı olumlu karşılamakla birlikte siyasi ve ekonomik çıkarları için Rusya ve Avusturya'nın siyasetini izlemişlerdir. İngiltere Protestan tebaanın, Fransa Katolik tebaanın ve Rusya Ortodoks tebaanın haklarını savunma bahanesi ile müdahale etmişlerdir. Osmanlı hükümetinin kendi isteği ile başlayan Tanzimat süreci Avrupalı devletlerin müdahaleleri sebebiyle, onların isteği ile yapılan ve yürütülen bir hareket olarak gözükmeğe başlamıştır.

TANZİMAT FERMANI İLKELERİNİN UYGULANMASI

Gülhane Hatt-ı Hümayununun getirdiği yeni ilkelerin açıklanması için gerekli tedbirlerin alındığı sıralarda, bu düşünceye uygun kanunları yapacak kurumların da oluşturulmasına çalışılmıştır. Gülhane Hatt-ı Hümayununun ana başlıklarını haklar, mal, askerlik ve eğitim alanları ile merkez ve taşra idaresinde yapılacak düzenlemeler oluşturmuştur.

Merkez ve Taşra İdaresinde Yapılan Düzenlemeler

Sultan Abdülmecid, devletin merkez ve taşra idarî yapısında bazı önemli değişiklikler yapmıştır. Osmanlı taşra teşkilâtı, Avrupa devletlerinde uygulanan mülkî idare örnek alınarak değiştirilmiştir.

Haklar Alanında Yapılan Düzenlemeler

Tanzimat'ın çeşitli alanları arasında en önemlisi haklar alanında yapılan düzenlemelerdir. Osmanlı Devleti, İslami bir anlayış üzerine kurulmuş ve genel itibari ile önemli bir değişikliğe uğramadan 1939 yılına kadar devam etmiştir. Tanzimat'la birlikte Batı devletlerinde kabul edilmiş olan bazı haklar da mevcut sistemin yanında yer almaya başlamıştır. Tanzimat döneminde, kanunlaştırma hareketi, adalet sisteminde de bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Mal Alanında Yapılan Düzenlemeler

Tanzimat'ın alanları arasında mali alanda yapılan düzenlemeler de yer almaktadır. Gülhane Hatt-ı Hümayununda vergilerin ayarlanması ve düzenli olarak toplanması üzerinde durulmuştur. Bunun nedeni ise bir devleti toprak bütünlüğünün korunması için askere ve diğer giderleri için paraya ihtiyaç duyulmasıdır.

Askerlik Alanında Yapılan Düzenlemeler

Tanzimat Fermanı'nın önemli ilkelerinden biri de askerlikle ilgilidir. Gülhane Hatt-ı Hümayunundan önce yapılan tüm düzenlemelerin ağırlık noktasını askerlik konusu teşkil etmiştir. Bu düzenlemelerin genel amacı Osmanlı ordusunu, diğer devletlerin orduları ile savaştıkları seviyeye çıkarmaktır. Askerlik alanında Tanzimat'a kadar yapılan düzenlemeler kullanılan silahlar ve eğitim usulleri ile ilgili olup ordu ocak düzenine göre teşkilatlanmış, askerlik ise kariyer olarak devam etmiştir. Gülhane Hatt-ı Hümayununda ise askerlik hizmeti ilk defa halkın ödevleri arasında sayılmıştır. Yeni düzenleme ile yapılan diğer bir değişiklik ise ordu sistemine geçilmiş olmasıdır.

Eğitim Alanında Yapılan Düzenlemeler

Gülhane Hatt-ı Hümayununda eğitim konusundan bahsedilmemiştir. Halbuki Tanzimat düzeninin geleceği eğitimin yapısına bağlı idi. Yeni düzenlemeler, yeni bir hayat tarzı ve yeni bir toplumsal düzen amacı taşımaktaydı. Osmanlı toplumunun bunları benimsemesi, duygu ve düşünce hayatında yeni değerler kazanması ise yeni eğitim anlayışı ile mümkün olabilirdi.

Tanzimat döneminde eğitim, edebiyat ve basın alanında yenilikler ortaya çıkmış, bu yenilikler günümüze kadar etkisi görülen değişimlere zemin hazırlamıştır.

TANZİMAT DÖNEMİNİN SİYASİ OLAYLARI

Mısır Meselesi

Tanzimat döneminde önemli siyasi olaylar yaşanmıştır. Bunlardan ilki Mısır meselesidir. Mısır meselesinin çözümü için İngiltere ile 16 Eylül 1838 tarihinde Balta Limanı Ticaret Antlaşmasının imzalanması, devamında 24 Haziran 1839 Osmanlı ordusunun Nizip'te Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın kuvvetlerine yenilmesi ve donanmanın teslim olması sonrasında büyük devletlerin olaya müdahalesi ile Mısır meselesi devletlerarası bir mesele haline gelmiştir. Başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin desteğini alma beklentisi ile 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat fermanı ilan edilmiştir. Gülhane Hatt-ı Hümayununun ilanından sonra İngiltere'nin öncülüğünde Mısır'a karşı, Mehmed Ali Paşa'yı tutan Fransa dışarıda bırakılarak, Osmanlı, İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya Londra'da bir araya gelmiş ve 15 Temmuz 1840'ta Londra Antlaşmasını imzalamışlardır. Girişilen ortak askeri harekât ve Suriye'de Mısır idaresine karşı oluşan geniş hoşnutsuzluğun direnişe ve ayaklanmaya dönüşmesi sonrası Mehmed Ali Paşa kuvvetleri yenilmiştir. Sultan Abdülmecid'in 24 Mayıs 1841 tarihli Mısır Fermanı'na göre Mısır valiliği irsen Mehmed Ali Paşa'ya bırakılmıştır.

Boğazlar Meselesi

Tanzimat döneminin önemli diğer bir siyasi olayı ise Boğazlar meselesidir. Mısır meselesinin çözümü ve bu meselenin ortaya çıkardığı Boğazlar Meselesinin de çözümünü gündeme getirmiştir. 13 Temmuz

1841 tarihli Londra Boğazlar Sözleşmesine göre Karadeniz’de sahili bulunan Rusya ve Osmanlı devletlerinin dışındaki devletler, bu denizde donanma bulunduramayacak, barış döneminde diğer devletlerin savaş gemileri Boğazlardan geçmeyecek, savaş hâlinde ise Boğazlardan geçecek diğer devletlere ait savaş gemilerini Osmanlı Devleti tayin edecekti.

Şark Meselesi

Tanzimat döneminin önemli diğer bir siyasi olayı ise Şark meselesidir. Şark meselesi, politik bir ifade olup ilk defa 1815 yılında Viyana Kongresi’nde Ruslar tarafından ortaya atılmıştır. Ruslar, Osmanlı Devleti idaresinde yaşayan Hristiyan halkın durumu üzerine çekmek amacıyla “Şark Meselesi” ifadesini kullanmışlardır. Bu ifade genel olarak 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün korunması, ikinci yarısında Osmanlı’nın Avrupa topraklarının ve 20. yüzyılda ise bütün topraklarının paylaşılması anlamında kullanılmıştır.

Lübnan Meselesi

Tanzimat döneminin önemli diğer bir siyasi olayı ise Lübnan meselesidir. Geçici Mısır idaresi zamanında ve devamında meydana gelen olaylar sebebiyle Lübnan’da karışıklıklar başlamıştır. Mısır meselesinde istediğini elde edemeyen Fransa’nın kışkırtmaları sonunda 1843’te Lübnan’da Maruniler ile İngiltere’nin desteklediği Dürziler arasında çarpışmalar başlamıştır. İki grup arasındaki çarpışmalar şiddetli bir şekilde devam ederken, 1845 yılında Osmanlı hükümeti bazı tedbirler almıştır. Lübnan dağlarında birisi Marunilere, diğeri Dürzilere ait otonom iki kaza kurulmuş ve bunlar Sayda valisine bağlanmıştır. Bu şekilde 1860 yılına kadar Lübnan’da barış ortamı sağlanmıştır.

Macar Mülteciler Meselesi

Tanzimat döneminin önemli diğer bir siyasi olayı ise Macar mülteciler meselesidir. 1848’de ortaya çıkan ve Avrupa’yı sarsan ihtilâller Osmanlı topraklarını da etkilemiştir. Voyvodaların kötü idaresine karşı isyan eden Eflak ve Boğdan’ın bazı yerlerini Rusya’nın işgal etmesi üzerine Osmanlı kuvvetleri Eflak’a girmiş ve ertesini yıl imzalanan Baltalimanı Antlaşması ile konu çözüme kavuşturulmuştur. Rusya ve Avusturya’ya karşı yaptığı mücadeleyi kaybeden Macarlar, Osmanlı Devleti’ne sığınmıştır. Sığınmacılar iade edilmeyince mesele Osmanlı Devleti’yle Avusturya ve Rusya arasında siyasî bir krize dönüşmüştür.

Kutsal Yerler Meselesi

Tanzimat döneminin önemli diğer bir siyasi olayı ise Kutsal Yerler Meselesidir. Asıl amacı Osmanlı topraklarında nüfuzunu ve çıkarlarını pekiştirmek olan Rusya, Kudüs ve civarındaki kutsal yerlerle ilgili bazı taleplerde bulunmuştur. Ayrıca Ortodoks tebaanın hâmisini olarak tanınması için Osmanlı Devleti’ne ultimatom vermiştir. Ültimatoma reddedilmesi üzerine 1853’te iki devlet arasında savaş başlamıştır. Osmanlı Devleti, Rusya’yı İngiltere, Fransa ve Sardunya’nın desteği ile Kırım’da yenilgiye uğratmıştır.

İSLAHAT FERMANI ve DIŞ MÜDAHALELER (1856-1876)

İslahât Fermanı, Osmanlı Sultanı Abdulmecid döneminde 18 Şubat 1856 tarihinde ilan edilmiştir. Sadece gayrimüslimler ile ilgili düzenlemeler söz konusudur. İslahât Fermanı, Osmanlı Devleti’ni Kırım Savaşından sonra en meşgul eden hadiselerden biri olarak değerlendirilmektedir. Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nun ilanından sonraki dönem, Tanzimat Dönemi olarak adlandırılmıştır. İslahât Fermanı da bu dönem içerisinde ilan edilmiştir. 1856 yılından 1876 yılına kadar ki döneme İslahat Fermanı Dönemi de denilmektedir.

İSLAHAT FERMANI’NIN İLAN EDİLMESİNE YOL AÇAN SEBEPLER

İslahat Fermanı’nın yayınlanmasının sebeplerinden biri, Kırım Harbinin sebepleri arasında yer alan, Kutsal Yerler Meselesidir.

Kutsal Yerler Meselesi

Kudüs ve çevresinde Hz. İsa’nın doğduğu, büyüdüğü, Hristiyanlığın ilk yayıldığı ve O’nun öldürüldüğü yerler Hristiyanlar tarafından kutsal sayılmaktaydı. Bu bölgede bulunan kutsal yerler dokuz tane olup Kamame Kilisesi, İsa’nın Kabri, Meryem’in türbesi ve bitişiğindeki bahçe, Beytü’l-Lahim’deki büyük Kilise, Tahunü’l-Atik adlı alan ve oradaki mahzenler, Mağaratü’r-Reate ve etrafındaki arazi, Hz. İsa’nın mezarı sanılan yer ve etrafı, Mağaratü’l-Mehd ve Hacer-i Mugtesil bunlar arasındaydı. Kutsal yerler ile en çok ilgilenen devlet Fransa’ydı. Fransa, Katoliklerin hamisiydi. Fransa’nın karşısına çıkan Rusya da Ortodoksların hamiliğini alacak ve onlarla ilgili birtakım ayrıcalıkları Osmanlı’dan elde edecekti.

Osmanlı Devleti, 9 Şubat 1852’de yayınlamış olduğu ferman ile daha önce oluşturulan komisyonun inceleme sonuçlarını resmen ilan ve kabul etti ve Rusya’ya statükonun bozulmadığını bildirdi. Bir süre sonra Kutsal Yerler Meselesinde Fransa ve Rusya karşı karşıya kalacaktır.

Kırım Savaşı (1853-1856)

Osmanlı Devleti’nin 9 Şubat 1852 tarihli fermanı yayınlaması, bu meselenin Fransa lehine sonuçlanması anlamına geldiğini düşünen Rusya’yı derinden etkilemiştir. Rusya, Prens Mençikof’u elçi olarak İstanbul’a göndermişti. Prens Mençikof, Osmanlı Devleti’nden ilk olarak sözlü isteklerde bulunmuştur. Bu istekler arasında “Ortodoks Kilisesinin Kutsal Yerler Meselesindeki isteklerinin kabulü ile Ortodoks tebaanın Rusya tarafından korunmasına dair bir anlaşma yapılması” hususları vardır. Osmanlı Devleti bu istekleri onaylamıştır. Fakat Mençikof yeni isteklerde bulununca bu istekleri reddedilmiştir.

Bunun üzerine Çar Nikola, Ortodoksların koruyucusu olarak bazı önlemler alacağını ve Eflak-Boğdan’a gireceğini bildirmiştir. 22 Haziran 1853’te savaş ilan etmeksizin, Osmanlı toprağı olan Eflak ve Boğdan’a askerlerini sokmuştur.

Osmanlı Devleti başlangıçta protesto ile yetinmişken 4 Ekim 1853’te resmen Rusya’ya savaş ilan etti. Tuna cephesinde Ruslar mağlup edildi. Ruslara kesin darbe vurmak amacıyla İnfiltire, Fransa ve Osmanlı Devleti savaşı Kırım’a kaydırmayı ve Rusya’ya darbe vurmayı planladılar. Müttelikler, Rusları Sivastopol’de ağır yenilgiye uğrattılar. Savaş sonunda Paris Barış Konferansı toplandı. Konferans 25 Şubat 1856 tarihinde toplanmıştır. 30 Mart 1856 tarihinde Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya imza atan devletler arasında İngiltere, Fransa, Osmanlı Devleti, Rusya, Avusturya, Prusya ve Piyemento bulunmaktadır. Antlaşma 34 maddeden ibarettir.

İSLAHAT FERMANI

Kırım Savaşından sonra barışın esaslarını belirlemek amacıyla Paris’te bir konferans toplanmıştı. Bu konferans devam ederken Osmanlı Devleti, batılı devletlerin isteği üzerine gayrimüslim Osmanlı vatandaşları için birtakım ıslahat yapılmasını istemekteydiler. Bu amaçla Sadrazam Âli Paşa, Hariciye nazırı Fuad Paşa ve Şeyhülislam Arif Bey ile İngiltere, Fransa ve Avusturya elçilerinin bulunduğu bir komisyon kurularak yapılacak düzenlemeler için toplantılar yapıldı. Bu komisyonda yapılacak ıslahatlar görüşülmeye başlandı ve birtakım tartışmalardan sonra 18 Şubat 1856 tarihinde İslahat Fermanı ilan edildi.

İslahat Fermanı’nın okunmasından bir hafta sonra, 25 Şubat 1856 tarihinde, başlayan Paris Kongresinde, İslahat Fermanı’nın antlaşmada yer almasını batılı devletler isteyince Sadrazam Âli Paşa karşı çıktı. Lakin 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan Paris Barış Antlaşması’nın dokuzuncu maddesinde bu konuya değinildi.

İslahat Fermanı ile Tanzimat Fermanı arasında bir karşılaştırma yapılırsa Tanzimat Fermanı’na göre

Islahat Fermanı daha ayrıntılı olarak hazırlanmıştır. Tanzimat Fermanı bütün Osmanlı toplumunu ilgilendiren kararlar içerirken, Islahat Fermanı sadece gayrimüslim vatandaşlar ile ilgili kararlar içermektedir. İki fermanın hazırlanışı bakımından da farklar söz konusudur. Islahat Fermanı, batılı devletlerin isteği ve onlarla birlikte hazırlanırken Tanzimat Fermanı ise Osmanlı devlet adamları tarafından hazırlanmıştır.

ISLAHAT FERMANI'NIN UYGULANIŞI VE DIŞ MÜDAHALELER (1856-1876)

Islahat Fermanı'nın ilanına hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler tepki göstermişlerdir. Bu sebeple birtakım olaylar meydana gelmiştir. Olaylar esnasında dış müdahaleler görülmüştür.

Fermanın Uygulanışı

İlan edilen Islahat Fermanı, ruhban sınıfı ve Müslümanlar arasında hoşnutsuluğa sebep olmuştur. Müslümanlar fermanın ilanından teessür etmişlerdir. Osmanlı devlet adamlarından Mustafa Reşid Paşa ve Arif Hikmet Bey fermana karşı çıkmışlardır. Islahat Fermanı'nın uygulanma safhasında en büyük tepki gayrimüslimlerden gelmiştir. Bilhassa Rumlar, Müslümanların üstünlüğüne razı olduklarını, Ermeni ve Yahudiler ile aynı seviyeye getirilmelerini kabul etmeyeceklerini belirttiler. Gayrimüslimler özellikle askerlik konusuna karşı çıkmışlardır. Din adamları da cemaatlerinden aldıkları aidat yerine maaş bağlanmasından hoşnut olmadılar. Sinod meclisine halktan üye seçilmesi patrik ve metropolitlerin tepkilerine sebep oldu.

Meydana Gelen Olaylar ve Dış Müdahaleler

Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bulunan bazı yerleşim yerlerinde Islahat Fermanı'nın ilanına tepki olarak bazı olaylar vuku bulmuştur.

Maraş olayları

Maraş'taki olayların önemli olanı İngiliz konsolos vekili Guermani ve Maraş esnafı arasındaki alacak-verecek meselesinden çıkan olaylardır. Konsolos vekilinin evi yakılmış, bir çocuğu hariç olmak üzere ailesi öldürülmüştür. Osmanlı Devleti, olaylarda rolü olanları cezalandırmış ve Gurmani'nin ailesine olaydan dolayı maddi yardımlarda bulunmuştur.

Halep ve Nablus olayları

Halep'te olayların çıkmasında Ömer oğlu Halil'in parmağı vardır. Etrafına topladığı eşkıya ile gayrimüslim vatandaşlara zarar vermiştir. Yabancı devlet temsilcilerini ve vatandaşlarını öldürmüştür. Osmanlı Devleti müdahaleyi önlemek için asiler üzerine asker sevk etmiştir.

Nablus'taki olaylar ise bir İngiliz papaz ile bir müslüman dilenci yüzünden çıkmıştır. Papazın sopa darbesi ile dilenci ölünce olayların önü alınamamıştır.

Cidde olayları

Islahat Fermanı'na karşı tepkilerden biri de Cidde'de 15 Temmuz 1858 tarihinde meydana gelmiştir. Cidde'de toplanan büyük bir halk topluluğu, Hristiyanlar üzerine yürüyerek olayları başlattılar. Bu olaylar esnasında Fransız konsolosu ve İngiliz konsolos muavini kendi vatandaşlarını korumak isterken öldürüldüler. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Cidde'ye savaş gemisi göndererek şehri topa tuttular.

Suriye (Lübnan) olayları (1860-1861)

Cidde'deki olaylar, İngiltere ve Fransa'nın tutumları, Suriye'deki Müslümanlar üzerinde tesir etti. Bu durum, Suriye'de sert tepkilerin ortaya çıkmasına yol açtı.

Müslüman ve Hristiyan mezhepleri içinde Dürziler ile Marunîler arasında geçimsizlikler yaşanmaktaydı. Dürziler, Cebel-i Lübnan, Cebel-i Havran, Raşeya, Hasbaya ve Şam dolaylarında yaşıyorlardı. Marunîler ise Lübnan'ın kuzey kısmı ile Beyrut, Trablus ve Sayda taraflarında yaşamaktadırlar. Dürziler ile Marunîler arasındaki geçimsizlik batılı devletlerden İngiltere ve Fransa tarafından kışkırtılarak 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar gelmişti. İngiltere Dürzileri desteklerken Fransa Marunîleri desteklemekteydi.

1860 yılının Mayıs'ında Dürziler, Hristiyanlara karşı harekete geçtiler. Mayıs ayının sonlarına doğru Dürziler, Marunîleri öldürmeye ve mallarını yağmaya başladılar. Olaylar Lübnan'a yayıldı. Marunîler de karşılık verince, ortalık tamamen karıştı. 9 Temmuz 1860 tarihinde Şam'da Araplar ve Dürziler, Hristiyanlara saldırarak onları öldürmeye çalıştılar. Suriye'deki yöneticiler, gittikçe şiddetlenen ve Lübnan'a sıçrayan Dürzi-Marunî çatışmasını önleyemediler. Olaylar esnasında epeyce insan ölmüştür. Osmanlı Devleti, 9 Haziran 1861 tarihinde Lübnan Nizamnamesi'ni yayınlamıştır. 17 maddeden oluşan bu nizamname ile Lübnan'da yeni bir düzen kurulmuştur.

Eflak-Buğdan olayları

Kırım Savaşından sonra imzalanan Paris Antlaşması'nın 22-27. maddeleri Eflak ve Buğdan ile ilgiliydi ve bu beylikler özerklik kazanıyordu. Beyliklerin kendilerine özel meclisleri olacaktı. Antlaşmanın 23. maddesine göre bir komisyon kurularak beyliklerin durumunu incelenecek ve Eflak'ın merkezi Bükreş'te toplanacaktı. Haziran 1857 tarihinde Divan seçimleri yapıldı. Buğdan'da seçimleri, iki beyliğin birleşmesine karşı çıkanlar kazanınca bu durum Fransa ve Rusya'nın işine gelmedi. Bu devletlere Prusya ve Piyemento da katıldı.

Devletler seçimlerin yenilenmesi istediler. Osmanlı Devleti bu isteğe karşı çıktı. Neticede Eylül 1857 tarihinde yapılan seçimleri birleşme taraftarları kazandılar. Her iki eyaletin meclisleri 8 Ekim 1857'de yaptıkları toplantılarda Eflak ve Buğdan'ın Romanya adıyla birleşmesini ve bu birliğin başına

Avrupa hükümdan ailelerinden bir prensin getirilmesini istediler.

Osmanlı Devleti 2 Aralık 1861’de Eflak ve Buğdan’ın birleşmesi kabul ederek bir ferman yayınladı.

Sırbistan olayları

Sırbistan meselesi de Paris Antlaşmasında yer almıştır. Bu antlaşmanın 28. ve 29. maddeleri Sırbistan ile ilgilidir. Sırp meclisi, 1858 yılının Aralık ayında Sırbistan Beyliğine 78 yaşında olan Büyük Miloş (Miloş Obrenoviç)’u seçti. Prenslik babadan oğula geçecekti. Miloş, 1860’da, yerini oğlu Mihalo Obrenoviç’e bıraktı. 1861 yılında Sırp, Türklere karşı düşmanca hareketlere giriştiler. Türk asker ve halkını Sırbistan’dan çıkarmak için mücadeleye başladılar.

8 Eylül 1862’de Sırbistan’daki Türk kaleleri hakkında; İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya, Piyemento ile Osmanlı Devleti arasında İstanbul Protokolü imzalandı. Bu protkole göre; “Osmanlı Devleti Sırbistan’daki bazı kalelerden daha çekiliyor, ancak Belgrat ve birkaç kaleyi koruyabiliyordu. Türkler yalnızca kalelerde oturacaklardı.”

1862 Protokolü gereğince Osmanlı Devleti, 1867 yılında, Sırbistan’ın bütün kalelerinden çekildi.

Karadağ olayları

Fransız İhtilalinin etkileri ve Rusya’nın Slav politikası neticesinde Karadağlılar da bağımsızlık yolunda harekete geçmişlerdir. Halkın temsilcilerinden oluşan meclis, 21 Mart 1852’de başkent Cetinje’de toplanarak bir takım kararlar aldı. Vladika Danilo, bu kararlar çerçevesinde dini liderliği devrederek Karadağ prensi unvanını kullanmaya başladı. Böylece Karadağ teokratik rejimi terketmeye başladı.

1852 tarihinde Karadağlılar Türklere saldırmaya başladılar. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 8 Ocak 1853’te batılı devletlere bir muhtıra vererek “bir babanın itaatsiz oğlunu cezalandırmazı niteliğinde olmak üzere” Ömer Paşa komutasında bir askeri birliği Karadağ’a sevk etmek zorunda kaldığını belirtti. Karadağlılar yapılan savaşta ağır yenilgiye uğradılar. Neticede Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında mevcut statükonun korunması üzerinden, 3 Mart 1853’te, anlaşma yapılmıştır.

Prens Danilo, 1860 tarihinde öldürülünce yerine geçen Prens Nikola da rahat durmayıp Hersek ayaklanmasına karışınca Osmanlı Devleti, 1862 Ağustosunda bir ultimatoom yayınladı. Osmanlı askerleri, Karadağ kuvvetlerini ağır bir mağlubiyete uğrattı. Bunun üzerine 31 Ağustos 1862 tarihinde İşkodra Barışı yapılarak eski düzen korundu.

Girit olayları

Giritliler, 1856 Paris Barış Antlaşmasından sonra 1858’de tekrar ayaklandıysalar da Osmanlı Devleti bu ayaklanmayı bastırdı.

1864 yılında Yedi Ada’nın Yunanistan’a verilmesinden sonra büyük Yunanistan’ı kurmak isteyen Rumlar, Girit’e papaz ve öğretmen göndererek ada halkını isyana teşvik ettiler. Bu teşvik neticesi 1866 tarihinde büyük bir ayaklanma çıktı. Bu ayaklanmanın çıkmasında Rusların da rolü vardı.

Girit genel meclisi 2 Eylül 1866’da bir karar alarak Osmanlı’nın ada üzerindeki hâkimiyetini kaldırdıklarını ve adayı Yunanistan’a ilhak ettiklerini açıklayarak Giritlilerin silahlanmalarını istedi. Girit’teki sorunu, Osmanlı Devleti’nin kendisinin çözmesini gerekmiyordu. Girit’teki birliklerin başına gönderilen Ömer Paşa, asileri sindirdi. Sadrazam Âli Paşa, 1867 Ekiminde Girit’e gitti ve durumu ele alarak burada 1868 Şubatına kadar kaldı. Önce genel af ilan etti. Ardından 10 Ocak 1868 tarihinde Girit için geniş bir özerklik kabul edildi.

II. Abdülhamit'in Tahta Çıkışı

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren içeride taht değişikliklerine sebep olacak siyasi ve toplumsal olaylar, dışarda ise büyük ayaklanmalar ve diplomatik baskılar ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Sultan Abdülaziz döneminden beri artarak devam eden mali krize bir de Balkan topraklarında yaşanan isyanlar eklenince Osmanlı Devleti'nin durumu daha içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Amcası Abdülaziz'in sıkı kontrolü altında sarayda hapis hayatı yaşayan, sonrasında da onun hal' edilmesi üzerine mevcut hastalığı giderek artan V. Murad'ın tahta çıkması Osmanlı Devleti açısından daha büyük zorluklar yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum hem halk arasında hem de devlet ricalinde huzursuzluklar yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle V. Murad, 93 günlük saltanatı sonunda tahttan indirilerek Kanun-ı Esasi'yi ilan şartıyla 31 Ağustos 1876 tarihinde Osmanlı hükümdarlarının 34.sü olarak ve 34 yaşında II. Abdülhamit tahta geçmiştir.

II. Abdülhamit daha saltanatının ilk günlerinden itibaren, Abdülaziz döneminde başlayan ve sonrasında da Rusya'nın "Şark meselesi"ni gerçekleştirmek için fırsat olarak gördüğü Balkanlar'daki isyan hareketleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Her ne kadar Osmanlı Devleti isyanların bastırılması konusunda askeri tedbirler almış olsa da bir sonuç elde edememiş ve isyancılarla anlaşma yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde özellikle Avusturya ve Rusya'nın söz konusu isyan hareketlerini kışkırtmaları, Osmanlı Devleti'nin girişimlerinin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

Tersane Konferansı (İstanbul Konferansı)

Osmanlı reform politikalarının en güçlü destekçisi olan Fransa'nın Prusya karşısında mağlup olması, Osmanlı Devleti'ni Balkan siyaseti konusunda yalnızlaştırmıştır. Bu dönemde Avrupa'nın değişen dengeleri Rusya'nın elini güçlendirmiş ve böylelikle de Balkan isyanlarını tahrik etmesi yönünde öne çıkmıştır. Neticede Avrupa ülkelerinin baskısı sonucunda, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki eyaletlerinin yönetim koşullarını düzenlemek üzere İstanbul'da Haliç Tersanelerinde 23 Aralık 1876 tarihinde uluslararası bir konferans toplanmıştır. Rusya'nın teşvik etmesi ile ortaya çıkan ve temelinde "Slav Birliği"ni tesis etmeyi amaçlayan Balkanlar'daki isyan hareketleri zamanla uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu durum Şark Meselesi'nin de önemli aşamalarından bir tanesidir. Rusya'nın Osmanlı üzerindeki emellerinden endişelenen İngiltere, Osmanlı'nın Balkan topraklarında bir dizi reform yapılması hakkında İstanbul'da bir konferans düzenlenmesi girişiminde bulunarak diğer devletleri ikna etmiştir. Neticede 23 Aralık 1876'da Tersane Konferansı adıyla anılacak olan görüşmeler başlamış ancak Osmanlı'da anayasal monarşik sistemin ilanı ile birlikte konferans kesintiye uğramıştır.

Kanun-ı Esasi'nin İlanı

1876 Anayasası olarak da bilinen Kanun-ı Esasi "temel kanun" ya da "anayasa" anlamlarına gelmektedir. 23 Aralık 1876' tarihinde ilan edilmiş olup, 1878'de II. Abdülhamid tarafından askıya alınmıştır. Kanun-ı Esasi objektif bir dille, Batılı normlara yakın bir hukuk diliyle kaleme alınmıştır. 119 maddeden oluşmakla birlikte temel olarak 12 başlık halindedir. Kanun-ı Esasi'nin kabulünde ve anayasal monarşiye geçilmesinde en önemli figür şüphesiz Midhat Paşa olmuştur. Kanun-ı Esasi'nin taslak metnini hazırlamak görevlendirilen anayasa komisyonu taslak metni oluşturmak için o dönem mevcut bütün anayasaları gözden geçirmiştir. Hazırlanan yeni anayasa yani Kanun-ı Esasi 23 Aralık 1876 günü Bâbü'lî meydanında ilan edilmiştir.

Kanun-ı Esasi ve I. Meşrutiyet'in Düşüncel Temelleri ve Muhteviyatı

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet düşüncesinin tarihini 1865 yılında gizli bir örgütlenme olarak kurulan "Yeni Osmanlılar" cemiyetine dek indirmek mümkündür. Bu cemiyet, Osmanlı'yı içerisinde bulunduğu buhranlı dönemlerden kurtarmanın tek çaresinin halkın da katılımıyla oluşturulacak bir meclis idaresi olduğunu düşünmektedir. Bu çerçevede üyeleri padişah tarafından seçilen bir komisyon, daha önce hazırlanan kanun taslakları ile Avrupa'da var olan anayasa metinlerini inceleyerek bir taslak metin oluşturmuştur. Neticede padişahın tek yanlı bir işleminden doğmuş olan 1876 metni "ferman anayasa" özelliğini taşımaktadır. 1876 tarihli Kanun-ı Esasi yargıdan ekonomiye basından bireysel haklara din özgürlüğünden eğitim hakkına kadar pek çok alanda birçok yenilik getirmiştir. Ancak padişaha gerekli gördüğü zaman olağanüstü hal ilan etme, anayasa güvencelerini geçici olarak kaldırabilir ve kendisine ve devlete karşı tehlikeli gördüğü kişileri sürgüne gönderebilme yetkisi veren 113. maddenin varlığı yeni anayasanın sağladığı özgürlüklerin tam anlamıyla hayata geçmesine engel oluşturmuştur. Genel olarak Kanun-ı Esasi'nin yürütme organını yasama organı karşısında son derece güçlü bir pozisyona

getirdiği yürütmenin en tepesinde padişahı konumlandırığı görölmektedir.

Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Meclis'in Açılması

1876 yılında yürürlüğe giren Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü Osmanlı Parlamentosu, üyeleri halk tarafından seçilen Meclis-i Mebusan ve padişahın tayin ettiği üyelerden oluşan Meclis-i Ayan olmak üzere iki alt meclisten oluşmaktadır. Ayan Meclisi'nin üyeleri ömür boyu atanırken, Meclis-i Mebusan'ı oluşturan mebusların Kanun-ı Esasi'de belirlenen seçim usulü ile göreve gelmişlerdir. «Basit çoğunluk» esasına göre düzenlenen Meclis-i Mebusan seçimlerinde 80'i Müslüman, 50'si gayri-müslim toplam 130 mebus seçilmesi öngörülmüştür. Seçim sürecinin tamamlanmasının ardından parlamento 19 Mart 1877 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan tören ile açılmıştır. Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirilen törenin ertesi günü yani 20 Mart 1877 tarihinde Osmanlı Parlamentosu ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Toplam mebus sayısının 130 olması öngörülmesine karşın Meclis-i Mebusan 69'u Müslüman, 46'sı gayri-müslim olmak üzere toplamda 115 mebus ile çalışmalarına başlamıştır

Londra Protokolü

Osmanlı Devleti'ne resmi olarak Tersane Konferansı kararlarının tebliğinden sonra Meclis-i Mebusan tarafından reddedilmesi üzerine Balkan sorununu çözeceğini iddiasıyla İngiltere ve Rusya'nın öncülüğünde 31 Mart 1877 tarihinde Londra'da hazırlanan protokoldür. Londra protokolünde alınan kararlar Osmanlı Devleti tarafından iç işlerine müdahale olarak görülerek reddedilmiştir. Bunun üzerine Avrupa devletlerinin hukukunu koruma iddiasıyla Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş ve tarihte 93 Harbi olarak anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır.

GİRİŞ

Rumi takvime göre 1293 yılında gerçekleşen bir savaş olması nedeniyle “93 Harbi” olarak adlandırılan Osmanlı-Rus savaşı Nisan 1877’de başlayarak 1878 yılı Ocak ayında tamamlanan bir savaşlar dönemidir. Bu dönem öncesi ve sonrası itibarıyla “Şark Meselesi” olarak adlandırılan Osmanlı Devleti’nin paylaşılması projesinin en önemli aşamasıdır. Bu paylaşım projesi aynı zamanda Avrupalı güçler arasında bir denge siyasetini doğurmuştur.

Bu süreçte Rusya önemli rol üstlenerek geleneksel sıcak denizlere inme politikası çerçevesinde hareket etmiştir. Balkanlar’da ise Pan-slavizm ideolojisi doğrultusunda Balkan uluslarını Osmanlı’ya karşı ayaklandırma siyaseti izlemiştir. Avrupalı devletler ise Rusya’yı sınırlamak ve çıkarlarına uygun bir şekilde Osmanlı topraklarını paylaşmaktan yana politika izlemiştir.

Rusya 93 Harbi öncesinde politik ataklarla Osmanlı Devleti’ni siyasi arenada yalnızlaştırmayı başarmıştır. Bu şartlar altında savaşa giren Osmanlı Devleti her iki cephe de ağır yenilgiler almıştır. Savaş sonunda imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Osmanlı Devleti’nin siyasi, ekonomik ve sosyal alanda önemli kayıplara uğramasına neden olmuştur.

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI ÖNCESİ SİYASİ GELİŞMELER

Avusturya ve Rusya’nın kışkırtmaları, yerel idarecilerin olumsuz uygulamaları, vergi baskısı, milliyetçilik, dini ayrılıklar gibi sebeplerle Balkan ulusları ile Osmanlı idaresi arasında siyasi gerilim artarak pek çok isyan yaşanmıştır.

Balkan Bunalımı

1875’te görünüşte vergi baskısı ve bölgedeki mültezimlerin olumsuz uygulamaları nedeniyle Hersek’te büyük bir isyan çıkmıştır. İsyanın temel sebepleri Rusya’nın panslavist politikaları, Avusturya’nın Bosna-Hersek’i ilhak projesi, Sırbistan ve Karadağ’ın toprak istekleridir. Osmanlı Devleti isyanı bastırmak için bölgeye nasihat heyetleri göndermiş, genel af ilan etmiş dahası Sultan Abdülaziz üç kez ferman yayınlamıştır. Verilen tüm tavizlere rağmen isyancılar hep daha fazlasını talep ederek isyanı yaymışlardır.

Bölgede sıkışan isyancıların yabancı elçiliklere sığınması büyük devletlerin olaya müdahale etmesi ile sorun uluslar arası bir nitelik kazanmıştır. Nitekim bölgede çıkarlarını garanti altına almak isteyen Avusturya, Almanya ve Rusya tarafından 31 Aralık 1875 tarihinde Osmanlı idaresine Andrassy Notası sunulmuştur. Buna göre, vergi ve mülkiyet düzenlemeleri, din özgürlüğü, yapılacak reformların Müslim ve Gayrimüslimlerden oluşan bir heyet tarafından denetlenmesi istenmiştir. İsyanlılar bu düzenlemelere rağmen hareketlerine devam edince yeniden askeri seçenек devreye girmiştir.

Sırbistan ve Karadağ ile Savaş

Sırbistan, Hersek’te yaşanan isyanın ticari faaliyetlerine zarar verdiğini ve bu nedenle bölge güvenliğinin kendisine verilmesini talep etmiş ancak Osmanlı idaresinin cevabını beklemeden 1 Temmuz 1876’da savaş ilan etmiştir. Kısa bir süre sonra Karadağ’da Sırların yanında savaşa dâhil olmuştur. Savaş, Osmanlı ordularının kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu sırada Rusya ve Avusturya arasında yapılan Reichstad Antlaşması’yla Balkanlarda ilk paylaşım dengesi kurulmuştur. Sırp ve Karadağ isyanı sürerken 1876 Nisan ayında Bulgarların da isyan etmesi işleri Osmanlı adına daha da zorlaştırmıştır. Osmanlı kuvvetlerinin Bulgar isyanını bastırması sırasında ölenler Avrupa kamuoyunun tamamıyla Osmanlı aleyhine dönmesine neden olmuştur. Avrupa’da kontrolsüz bir savaş çıkarları için tehdit olarak gören büyük devletler çözüm için harekete geçerek Osmanlı idaresini İstanbul’da bir konferans düzenlenmesine ikna etmiştir.

İstanbul (Tersane) Konferansı (23 Aralık 1876 – 20 Ocak 1877)

Tersane Konferansı neticesinde; Sırbistan ve Karadağ için sınır düzenlemeleri yapılması, Bulgarların yaşadığı toprakların iki vilayete ayrılması, özel bir komisyon eliyle ıslahat yapılması ve Belçikalı askerlerce korunması, Bosna-Hersek’te ıslahat yapılması ve kontrolünün özel bir komisyona verilmesi kararları Osmanlı hükümetine sunulmuştur.

Osmanlı Devleti askeri, idari ve siyasi sınırlamalar öne süren ve bağımsız bir devletin kesinlikle kabul edemeyeceği bu şartları reddetmiştir. Bu sırada Rusya ve Avusturya 15 Ocak 1877 tarihinde Peşte Antlaşması’nı imzalayarak Balkan topraklarının paylaşımında anlaşmışlardır. Osmanlı idaresi de boş durmamış genel af ilan edilmesi, dini serbestlik sağlanması ve Sırp Prensiği’nin özerkliğinin sürdürülmesi gibi tavizler verilerek Sırlarla savaş haline son verilmiştir. Karadağ ile yapılan görüşmeler sorunlu başlamış, bağımsızlık ve aşırı toprak talepleri barış antlaşmasının yapılmasına

engel olmuştur.

Londra Protokolü (31 mart 1877)

İstanbul Konferansı kararlarının Osmanlı idaresi tarafından reddedilmesi üzerine 31 Mart 1877 tarihinde Avrupalı büyük devletler tarafından Londra Protokolü imzalanmıştır. Protokol Hıristiyanların yaşadığı bölgede ıslahatlar yapılması ve Avrupa'da kontrolsüz bir savaşın önüne geçmek amacıyla toplanmıştır. Ancak alınan kararlar İstanbul Konferansı kararlarının bir tekrarı niteliğinde olduğu için Osmanlı hükümeti tarafından reddedilmiştir.

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI

Rusya uluslar arası alanda Osmanlı Devleti'ni yalnızlaştırmayı başarmış ve tüm siyasi ve askeri şartlar olgunlaştığında, 24 Nisan 1877'de savaş ilan etmiştir.

Balkan (Tuna) Cephesinde Savaşlar

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, batıda Tuna ve doğuda Kafkasya hattında açılan iki ana cepheye yaşanmıştır. Batı cephesinde Ruslar savaşın başında Dobruca ve Bükreş hattında iki kol halinde ilerleyerek Tuna Nehri'ni geçmiş ve 27 Haziran 1877'de Zıştovi şehrini, 1 Temmuz 1877'de ise Tırnova'yı almışlardır. Kısa bir süre sonra da Niğbolu'yu ele geçirmişlerdir. Balkan Dağları yönünde ise stratejik Şıpka Geçidi'ni almışlardır. Yaşanan bu başarısızlıklar üzerine Osmanlı komuta kademesi değiştirilerek savaşın İstanbul'da oluşturulacak askeri bir komisyonca yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Değişiklikler sonrası Mehmet Ali Paşa Rusçuk'ta Grandük Nikola komutasındaki orduyu yenilgiye uğrattırırken Süleyman Paşa komutasındaki kuvvetler ise General Gurko'yu mağlup etmiştir. Balkan Dağları'nın güneyinde kaybedilen bölgeler geri alınmıştır. Bu esnada Osman Paşa'da Plevne'ye ulaşmış ve şehir savunmasını kurduğu istihkâm ve tabyalar ile sağlamlaştırmıştır. Ruslar Plevne'ye ilk kez 20 Temmuz 1877'de saldırmıştır. Osmanlı kuvvetleri I. Plevne Savaşı'nda Rus saldırılarını püskürterek zafer kazanmıştır.

30 Temmuz 1877 tarihinde General Krüdner komutasındaki 25 bin kişilik Rus ordusu Plevne'ye ikinci bir saldırı düzenlemiştir. Bu saldırıda da ağır bir yenilgi olarak bozgun halinde geri çekilmişlerdir. 12 Eylül 1877'de Ruslar 60 bin kişilik Romanya ordusunun da desteğiyle bir kez daha Plevne'ye saldırmıştır. Osman Paşa ise oluşturduğu yeni tabya ve istihkâm ile bu saldırıyı da püskürttü ve Rusları ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu başarısı nedeniyle Osman Paşa'ya "Gazi" unvanı verilmiştir. Bu yenilgilerden sonra Rus komuta heyeti taktik bir değişikliğe giderek Plevne'yi tamamiyle kuşatma kararı almıştır. Kuşatma altındaki Osmanlı ordusunun hem Ruslarla hem de yokluk ve soğukla mücadele edecek gücü kalmamıştır. Gazi Osman Paşa'nın yarma harekâtı da başarısız olmuş ve 10 Aralık 1877'de Osmanlı ordusu teslim olmuştur. Plevne düştükten sonra Ruslar 4 Ocak 1878'de Sofya'yı ele geçirmiş daha sonra Filibe'yi alarak 20 Ocak 1878'de Edirne'ye girmiştir.

Doğu (Kafkas)Cephesi

Doğuda savaş 24 Nisan 1877'de Rus saldırıları ile başlamıştır. Ruslar öncelikle Ardahan ve Bayezit'i ele geçirmiştir. Ruslar, Kars'ı kuşatma hazırlıkları içerisindeyken, Osmanlı ordusunun karşı saldırısı başlamış ve onları Deli Baba ve Zivin'de mağlup ederek Gümrü'ye kadar geri çekilmeye mecbur etmiştir. Osmanlı ordusu 25 Ağustos 1877'de yeni bir saldırı düzenlemiş ve Gedikler Zaferi'ni kazanmıştır. Bu başarılar sonucunda Ahmet Muhtar Paşa'ya Gazi unvanı verilmiştir. Bir süre sonra gerçekleşen Yahniler Savaşı'nda Osmanlı ordusu tüm donanım ve asker ekşiğine rağmen bir kez daha galip gelmiştir.

15 Ekim'de Ahmet Muhtar Paşa Alacadağ'da Ruslar tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Osmanlı kuvvetleri bu mağlubiyetten sonra Kars'ta yeni bir savunma hattı kurmuştur. Ahmet Muhtar Paşa daha sonra Erzurum savunması için Köprüköy'e gelmiştir. Burada Ruslarla yapılan mücadeleyi kaybederek Aziziye Tabyaları'na kadar geri çekilmiştir. Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki birlikler Aziziye Tabyaları'nda Nene Hatun'un da içinde yer aldığı Erzurum halkı ile birleşerek Rusları geri püskürtmeyi başarmıştır. Rus birlikleri yenilgi sonrasında Deveboynu bölgesine kadar geri çekilmiştir. Böylece Ruslar kış şartlarının da ağırlaşmasıyla Doğu Anadolu'daki askeri harekâtını sonlandırmıştır.

Deniz Cephesi

Osmanlı donanması 93 Harbi'nde Akdeniz, Karadeniz ve Tuna Nehri'nde askeri faaliyetler yürütmüştür. Karadeniz'de savaş boyunca Rus sahillerini abluka altında tutmayı başarmıştır. Buna karşılık Ruslar donanmasındaki zayıflığı kapatabilmek için torpidobotlar, kruvazörler ve askeri amaçlı vapurları savunmada kullanmışlardır. Bunun yanı sıra Osmanlı donanmasının muhtemel hareket hatları, kıyıları ve limanlar mayınlanmıştır. Ayrıca Rus donanması kullandığı torpidobotlarla deniz savaşlarında yeni taktik saldırılar uygulamaya sokarak Osmanlı gemilerine zarar vermişlerdir. Osmanlı donanması Tuna Nehri'ndeki savunma planı ile sahil şeridinin korunması, asker sevkiyatını gerçekleştirilmesi, gemi trafiğinin düzenlenmesi, yabancı gemilerin uzaklaştırılması ve Rus kuvvetlerinin nehri geçmesini engellemeyi amaçlamıştır. Rus donanmasının düzenlediği asimetrik saldırılar Osmanlı Donanması'nın Tuna üzerindeki hareketlerini büyük ölçüde kısıtlamıştır. Osmanlı Donanması'nın Akdeniz filosu daha çok asker ve teçhizat nakliyesinde görev almıştır. Rus donanmasının Akdeniz'de herhangi bir harekâta girişmemesi Osmanlı filosunun bölgede önleyici görevler üstlenmesine neden olmuştur.

SAVAŞI SONLANDIRAN ANTLAŞMA ve SİYASİ GELİŞMELER

Edirne Ateşkes Antlaşması (31 Ocak 1878)

Tuna cephesinde Plevne'nin düşmesinde sonra Ruslar Edirne ve İstanbul'u ele geçirebilecek imkâna kavuşmuştur. Osmanlı hükümeti gün geçtikçe kötüleşen şartlara daha fazla dayanamayarak ateşkes talep etmiştir. Ve Rusya'nın öne sürdüğü ağır şartlar kabul edilerek 31 Ocak 1878'de Edirne Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Bu ateşkes antlaşması ile Ruslar Şark Meselesi'ni kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleştirme imkanı elde etmişlerdir.

Rusların Osmanlı Devleti üzerinde kurduğu kesin üstünlük İstanbul ve Boğazların da Rus hakimiyetine girme olasılığını ortaya çıkarmıştır. İngiltere başta olmak üzere Avrupalı büyük güçler Rusların bu girişimlerini ve kazanımlarını çıkarlarına aykırı buldukları için derhal harekete geçmişlerdir. İngiltere İstanbul önlerine donanmasını yönlendirirken Ruslar da İstanbul'a asker gönderme kararı almıştır. Yaşanan bu gerilim sırasında Osmanlı idaresi iç çekişmeler nedeniyle gereken tepkiyi verememiştir. Neticede İngiltere ve Rusya'nın gerilimi tırmandıran son hamlelerinden vazgeçmesi geçici bir yumuşama sağlamıştır. Böylece savaş sonrası kurulacak yeni denge kalıcı barış antlaşmalarına kadar ertelenmiştir.

DOĞU SORUNU VE YENİ DENGELER

Kırım Savaşı'nda Ruslara karşı Avrupalı devletler ile ittifak yapan Osmanlı Devleti, toprak bütünlüğünü korumak amacıyla bu ittifakı sürdürmeye gayret gösterdi. Ruslar, Kırım Savaşı'nda Avrupalı devletlere karşı tek başına herhangi bir faaliyette bulunmanın kendisi için olumsuz sonuçlar doğuracağını tecrübe etti. Bunun üzerine doğrudan Osmanlı Devleti'ne saldırmak yerine Balkanlarda bulunan Ortodoks ve Slav toplulukları harekete geçirerek, kendi himayesi altında bağımsız devletler oluşturmaya yöneldi. Bu süreçte Avrupalı devletler ile işbirliğine de giden Ruslar, toplumların isyan etmesi için gerekli tüm desteği sağladı. Osmanlı Devleti'nde yaşayan bu topluluklar, idarecilerin baskılarını ve ağır vergilerini gerekçe göstererek her fırsatta isyan ederek bağımsız ulus devlet oluşturmaya gayret gösterdi.

1. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı (93 Harbi)

1875 tarihinde Hersek'te idarecilerin kötü davranışları gerekçesi ile başlayan isyana, Sırp, Bulgarlar ve Karadağlılar da katıldı. Rusların kışkırtmaları ile geniş bir bölgeye yayılan isyana, Avrupalı devletler de destek verdi. 23 Aralık 1876 tarihinde toplanan Tersane Konferansı'na katılan İngiltere, İtalya, Avusturya-Macaristan, Fransa, Rusya ve Almanya, Osmanlı Devleti'nden çeşitli taleplerde bulundu. Osmanlı Devleti'nin talepleri kabul etmemesi üzerine Rusya harekete geçerek İngiltere, İtalya, Avusturya-Macaristan, Fransa ve Almanya büyükelçileriyle Londra'da yeniden görüşmelerde bulundu. Yapılan görüşmeler sonucunda Tersane Konferansı şartlarının uygulanmasına dair alınan karar Osmanlı Devleti'ne bildirildi. Osmanlı Devleti'nin bu kararı yeniden reddetmesi üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti. Balkanlardan ve Kafkaslardan harekete geçen Rus orduları karşısında Osmanlı Devleti mağlup oldu. Ruslar'ın doğuda Ardahan ve Doğu Beyazıt'ı işgal etmesi, batıda ise Yeşilköy'e kadar ilerlemesi üzerine Osmanlı Devleti ateşkes teklifinde bulunmuştur. 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayestefanos Antlaşması yirmi dokuz maddeden oluşmaktaydı. Antlaşmaya göre, Karadağ, Sırbistan ve Romanya'ya bağımsızlık verilecek, Besarabya, Batum, Kars, Ardahan, Eleşkirt ve Beyazıt Rusya'ya bırakılacak, Bulgaristan vergiyle Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik olacak, Bosna-Hersek'te ve Ermenilerin yaşadığı bölgelerde ıslahat yapılacaktır.

Alınan kararlar, Avrupalı devletler tarafından olumsuz karşılandı. Avusturya-Macaristan Devleti vereceği destek karşılığında Osmanlı Devleti'nden toprak talep etti. Osmanlı Devleti bu talebi reddetti. İngiltere, Ayestefanos Antlaşması'nın şartlarının kendi çıkarlarıyla çelişmesi nedeniyle harekete geçti ve Osmanlı Devleti'ne yardım karşılığı Kıbrıs Adası'nı istedi. Çaresiz kalan Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ın İngiltere tarafından işgaline göz yummak zorunda kaldı. İngiltere Ayestefanos Antlaşması'nın şartlarını yeniden görüşmek üzere Berlin'de, Paris Antlaşması'na katılan ülkelere çağrıda bulundu. Yapılan görüşmeler neticesinde 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın başlıca hükümleri şunlardır:

1. Bulgaristan, Ayestefanos'ta olduğu gibi, Osmanlı Devleti'ne vergi bağı ile bağlı özerk bir prenslik olacaktır. Bulgaristan'ın Hristiyan bir hükümeti ve milis askeri olacak; Osmanlı askeri bulunmayacaktır. Bulgaristan prensini halk seçecek, fakat büyük devletlerin hükümdar ailelerinden hiç kimse Bulgaristan prensliğine seçilemeyecektir. Bulgaristan'ın sınırları çok daraltılıp, Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya geri alındı. Doğu Rumeli'de özerk bir yönetim kurulmak ve Makedonya'da ıslahat yapılmak şartıyla buralar Osmanlı Devleti'ne iade ediliyordu.

2. Doğu Rumeli özerk bir eyalet olacak, Hristiyan bir valisi bulunacak, siyasî ve askerî bakımdan Osmanlı egemenliği altında kalacaktır. Doğu Rumeli valisi, Osmanlı Devleti tarafından, devletlerin onayı ile atanacaktır. İç veya dış tehlike karşısında kaldığında vali, Osmanlı askerinin yardımını isteyebilecektir. Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle imzaladığı bütün antlaşmalar Doğu Rumeli'de de yürürlükte olacaktır.

3. Girit'te 1868 yılında uygulanmaya başlayan özerklik aynen devam edecektir.

4. Yunanistan, Berlin Kongresi'ne katılmadı ama kongreden bazı taleplerde bulundu. Bu da Teselya, Epir ve Girit'in Yunanistan'a verilmesiydi. Bunlar hakkında karar verilmedi. Yalnız 24. maddeye göre Osmanlı Devleti ile Yunanistan, Yunanistan'ın lehine bazı sınır değişiklikleri yapılması konusunu müzakere edecek ve anlaşamadıkları takdirde, büyük devletlerin aracılığına başvuracaktı.

5. Bosna Hersek, geçici olarak Avusturya'nın işgal ve idaresine bırakılıyordu. Avusturya ayrıca Yenipazar Sancağı'nda da asker bulundurmamak hakkını elde ediyordu ki bu suretle Sırbistan ile Karadağ'ın arasına girmiş oluyordu.

6. Karadağ ise bağımsız bir devlet oluyordu. Antivari limanına alıyor, Dulcigno'yu Osmanlı Devleti'ne iade ediyordu. Karadağ'ın savaş gemisi olmayacak, Osmanlı borçlarından bir kısmını da üzerine alacaktı.

7. Sırbistan da bağımsız oluyordu. O da Osmanlı borçlarından bir kısmını üzerine alacaktı. Sırbistan, Niş ve Piro'tu alıyor, buna karşılık Metroviçe'yi Osmanlı Devleti'ne iade ediyordu.

8. Romanya'nın da bağımsızlığı kabul ediliyordu. Ayastefanos'ta olduğu gibi, Romanya Besarabya'yı Rusya'ya veriyor, buna karşılık Dobruca'yı alıyordu. Tuna komisyonu, eskisi gibi faaliyet ve görevine devam edecekti.

9. Osmanlı Devleti, Kars, Ardahan ve Batum'u Rusya'ya terk ediyordu. Batum serbest liman olacaktı. Rusya da Eleşkirt ve Beyazıt'ı Osmanlı Devleti'ne iade ediyordu. Kotur şehrini ve topraklarını da Osmanlı Devleti, İran'a terk ediyordu.

10. Osmanlı Devleti, Ermeniler için, mahallî ihtiyaçların gerektirdiği ıslahatlar yapmayı ve Ermenilerin Kürtlere ve Çerkezlerle karşı güvenliğini sağlamayı taahhüt ediyordu.

11. Berlin Kongresi'nde de Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş tazminatı ödemesine karar verilmiştir ki bu konuda iki devlet arasında iki anlaşma yapılmıştır. 8 Şubat 1879 tarihli anlaşma ile tazminatın miktarı 802.500.000 Frank olarak tespit edildi ve 14 Mayıs 1882 tarihli anlaşma ile de tazminatın ne şekilde ödeneceği belirlendi.

2. Kuzey Afrika'da Fransız ve İngiliz İşgalleri

Berlin Antlaşması ile artık Osmanlı Devleti'nin sınırlarını koruyamayacağı algısı oluşmuştur. Bunun üzerine Avrupalı devletler harekete geçti ve ilk hedef Tunus oldu. Tunus malî açıdan sıkıntı yaşamakta ve yabancı devletlerin etkisi altında bulunmaktaydı. İngiliz ve Fransızlara malî müsaadeler verilmesinin yanında, yabancı sermaye ve nüfusun Tunus'a girmesine izin verilmişti. İngilizler demiryolları, havagazı ve su işlerinin imtiyazlarını alırken, Fransa kredi müesseseleri kurarak Bey'e borç vermiştir. İtalya ise ziraat işçisi olarak Tunus'a nüfus yerleştirmiştir. Bölgede aktif olarak faaliyet gösteren Fransa ve İtalya, sömürge elde etmek amacıyla Tunus'u ele geçirmek niyetindeydi. İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesi ve Mısır'ı ele geçirmek istemesi nedeniyle, Tunus'un Fransa tarafından işgaline destek vermesini sağladı. Tunus-Cezayir sınırında Fransız gemisine yapılan saldırıyı fırsat bilen Fransa, Tunus'u işgal etti. Osmanlı Devleti'nin işgal karşısında Tunus'a yardımda bulunamaması üzerine Tunus Beyi Muhammed Sadık 12 Mayıs 1881 tarihinde Bardo Antlaşması ile Fransız hâkimiyetini kabul etti. Osmanlı Devleti işgale müdahale edemediğinden, işgal hareketini hukuk arenasında çözmek için, 16 Mayıs 1881 tarihinde elçilerine gönderdiği bir telgraf ile ileri gelen devletlere Berlin Antlaşması'nın ihlal edildiğini bildirmelerini emretti. Almanya ve İngiltere'nin desteğini alan Fransa, Osmanlı Devleti'nin girişimlerini önemsemedi. Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Mısır'ı işgale girişmesinden dolayı, Tunus'un Fransızlar tarafından işgalinin üzerine daha fazla gidemedi.

Tunus'un Fransızlar tarafından işgalinden sonra İngilizler de Mısır'ı işgal için harekete geçti. Mısır'ın idaresinde meydana gelen sıkıntıları fırsat bulan İngiltere, çıkarlarına aykırı olan uygulamalara karşı tepki gösterdi. 11 Haziran 1882 tarihinde çıkan olaylarda çok sayıda insanın ölmesini fırsat bilen İngiltere, Mısır'a asker çıkardı ve işgale başladı. 13 Eylül 1882'de Tel-el-Kebir'de yapılan muharebeyi kaybeden Derviş Paşa esir düştü. Avrupalı devletlerin katılımı ile İstanbul'da yapılan konferansta İngiltere'nin Mısır işgaline tepki gösterildi. İngiltere'nin, Mısır üzerinde faaliyetlerini sürdürmesi üzerine Osmanlı Devleti ile 24 Ekim 1885 tarihinde anlaşma yapıldı. Antlaşmaya göre İngiltere üç yıl sonra askerini Mısır'dan çekecekti. Bölgede güvenlik zafiyetinin oluşması durumunda Osmanlı Devleti bölgeye asker gönderecek, göndermemesi durumunda İngiltere'nin müdahalede bulunacağı hususunda anlaşma sağlandı.

3. Osmanlı Malî Sorunları Ve Düyunu Umumiye

Osmanlı Devleti malî alanda da büyük sıkıntılar yaşamıştır. Özellikle devletin kötü idare edilmesi, yapılan yenilikler ve savaş masraflarının artması vb. nedenler Osmanlı ekonomisini iflas derecesine ulaştırmıştır. Farklı dönemlerde yabancı devletlerden borç para alınmak istense de çeşitli nedenlerden dolayı bu gerçekleşmemiştir. 1853-1856 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında savaş giderlerinin karşılanması amacıyla İngiltere'den ilk dış borç alınmıştır. Farklı dönemlerde yüksek faizle alınmaya devam eden dış borçların faizinin dahi ödenmesinde sıkıntı yaşanmasından dolayı Osmanlı Devleti, borç ödemelerini 1876 tarihinde durdurdu. İngiliz, Fransız, İtalyan, Avusturyalı ve Alman alacaklılar ile Osmanlı Devleti arasında yapılan görüşmeler sonucunda 20 Kasım 1881 tarihinde yapılan anlaşma ile Düyunu Umumiye İdaresi kuruldu. Yedi kişilik bir konsey tarafından sağlanan idare, tespit edilen gelirleri toplayıp borçların ödenmesini sağlayacaktı.

4. Osmanlı-Yunan Savaşı ve Balkanlar

Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu bir diğer sorun ise Girit meselesi ve Yunan Savaşı olmuştur. Girit Adası'nda yaşayan Rumların, Yunanistan ile birlikte hareket etmesi ve Yunanistan'a bağlanmak istemesinden dolayı farklı dönemlerde Osmanlı Devleti'ne karşı isyan girişimlerinde bulunuldu. Büyük Yunan idealini gerçekleştirmek amacıyla adadaki Rumları kışkırtan Yunanlılar, sağladıkları yardımlar ile ilk olarak 1858 yılında büyük bir isyanın çıkmasına zemin hazırladı. Osmanlı Devleti, Avrupalı

devletlerin baskılarından dolayı adada sert önlemler almak yerine, bölgede bulunan idarecileri değiştirerek sorunu çözmeye çalıştı. Verilen haklar ile bastırılan bu isyanın ardından 1866 yılında Rumlar adada yeniden isyan çıkardı. Girit Adası'nın Osmanlı Devleti'nden ayrıldığı ve Yunanistan'a bağlandığını ilân eden isyancılara karşı Osmanlı Devleti askerî müdahalede bulundu. Ayrıca adada faaliyetlerini durdurması amacıyla Yunanistan'a bir ultimatom da verildi. Savaşın eşğine gelen iki devlet arasında sorunun giderilmesi amacıyla Fransa'nın girişimleriyle 9 Ocak 1869'da Paris'te konferans toplandı. Yunanistan'ın gözlemci olarak katıldığı konferansta Osmanlı Devleti'nin şikâyetlerinde haklı olduğu Yunanistan'a bildirildi ve sorun bir süreliğine kapanmış oldu. Girit'in özerklik statüsünü kabul eden Osmanlı Devleti'ne karşı Yunanistan 1897 yılında yeniden harekete geçti. Osmanlı Devleti'nin Ermeni sorunuyla uğraşmasını fırsat bilen Yunanistan, telkinleriyle adada Rumların isyanını sağlayarak adaya donanma ve asker gönderdi. Osmanlı Devleti sınırına yığınak yapan Yunanistan, çetecilerin sınır ihlali yapmalarını destekledi. Bunun üzerine Yunanistan'a savaş ilân eden Osmanlı Devleti iki cepheden harekete geçerek Yunan birliklerini yenilgiye uğrattı. Osmanlı kuvvetleri karşısında başarısız olan Yunanistan ateşkes istemek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti 1881 sınırlarına dönülmesi ve on milyon lira savaş ödentisi şartı ile ateşkese razı olacağını bildirdi. 18 Mayıs'ta Epir, 20 Mayıs'ta Teselya cephelerinde on yedi günlük ateşkes yapıldı. Osmanlı Devleti, büyük devletlere rağmen bir şey yapılamayacağını farkında olmasından dolayı, 4 Aralık 1897'de İstanbul Barışı imzalandı. Tüm bu gelişmelere ve savaşa neden olan Girit sorunu, gerek görüşmelerde söz konusu edilmediği gibi, gerekse antlaşma metninde de beğenilmeyen bir husus olarak kaldı. Girit sorunu konusunda Haziran 1898'de yeni bir konferans toplandı. Burada büyük devletler adada geçici bir yönetim kurulmasını ve bu yönetimin büyük devletlerin amirallerinin denetimine verilmesini kararlaştırdılar. Bu karara karşı, bu kez adanın Müslüman halkı ayaklandı. Fakat büyük devletlerin bu ayaklanmaya yanıtları çok sert oldu ve Yunan Kralı I. Yorgi'nin oğlu küçük oğlu Prens Yorgi'yi adaya vali olarak atadılar. Bu atama Girit sorununun tümüyle Yunanistan lehine çözülmesi demekti. Zira Prens Yorgi'nin Atina kararları dışında bir inisiyatif göstermesi beklenemezdi. Sözde özerk bir biçimde Osmanlı Devleti'ne bağlı bir ada statüsü, Balkan savaşlarına kadar sürdü. Balkan savaşlarından sonra hukuken de Yunanistan'a bağlandı.

GİRİŞ

Jön Türkler hareketinin mensupları, Osmanlı'nın Batı tarzında kurulan okullarında yetişmiş ve Batı düşüncesiyle tanışmış entelektüel sınıftan oluşmaktaydı.

İki dönem şeklinde ele alınabilecek Jön Türkler hareketinin birinci dönemine Genç Osmanlılar ya da Yeni Osmanlılar hareketi denilip 1865-1878 yılları arasında, ikinci dönem Jön Türk hareketi ise 1889-1918 yılları arasında faaliyet göstermiştir.

Genç Osmanlılar Hareketi

İttifâk-ı Hamiyyet'ten Genç Osmanlılar Cemiyetine

Mehmed Bey, Menâpîrzâde Nûri Bey, Kayazâde Reşad Bey, Suphi Paşazâde Ayetullah Bey, Refik Bey ve Nâmık Kemâl tarafından 1865 yılında, mutlakiyet idâresini meşrûti idâreye dönüştürmek amacıyla İttifâk-ı Hamiyyet adıyla anılan gizli bir örgüt kurulmuştur. Örgütü, tek bir ideoloji çerçevesinde bir araya gelen insanlar grubu olarak görmek yerine, ortak hedefi paylaşan Osmanlı aydınlarının ilk fikri muhalif hareketi olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçek liberalizm hareketini 1865 yılında kurulan İttifâk-ı Hamiyyet örgütüyle başlatmak yerinde olur. Hareketin önemli özelliklerinden birisi, basın yoluyla mücadele yöntemini benimsemiş olmasıdır. Türk aydın sınıfından organize bir grup, ilk kez Osmanlı yönetimini açıkça ve sert bir şekilde tenkit ederek seslerini duyurmak için kitle iletişim araçlarını kullanıyordu. Örgütün 1867 yılında, hükümet toplantı halindeyken Bâb-ı Âli'yi basma planı ifşa olunca Mehmed, Nûri ve Reşad beyler yurtdışına kaçmak zorunda kalırlar. Bu süreçte, Nâmık Kemâl, Ali Suâvi ve Ziyâ Paşa da hükümetin sert önlemlerine hedef teşkil ettiklerinden Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti üzerine Paris'e gittikten sonra Mustafa Fazıl Paşa'nın konağında 10 Ağustos 1867 tarihinde toplanıp Genç Osmanlılar Cemiyeti'ni kurmuşlardır.

Cemiyetin Eleştirileri, Fikirleri ve Amacı

Cemiyet üyelerini, 1865'den sonra Bâb-ı Âli hükümetini eleştirmeye iten nedenler arasında, 1850'lerden beri ülkenin mukadderatını tayin eden Âli ve Fuat paşaların dış siyasetini beğenmemesi ve diğer Tanzimât devlet adamlarının, ülkenin kaderini belirleyecek siyasi sorunlarda yeteri kadar aktif olmayıp Batılı siyasetçilerin sözlerinden çıkmaması başta gelir.

Cemiyet üyeleri, tek bir fikir akımı etrafında kümelenmeyip felsefi temelleri bakımından birbirlerinden kesin bir şekilde ayrılıyorlardı. Mehmed Bey, Halil Şerif ve Mustafa Fazıl grubu, liberal gelişme fikrini savunanları temsil etmekteydi. Nâmık Kemâl'in temsil ettiği grup, halk'a Mustafa Fazıl grubundan çok daha yakın olup Batılı fikirlerini hürriyet ve milliyet kavramları çerçevesinde savunmaktaydı. Ali Suâvi grubu, halk'ın temsilcisi olarak tanımlanıp siyasi rejim olarak monarşiyi kabul etmekle birlikte, liderlerin kendilerini kanunların üzerine görmelerine de şiddetle karşı çıkmıştır. Ayrıca, kurtuluş ve direniş hareketinin milli bir Türk ve İslâm birliği karakterinde olması gerektiğini açıkça dile getirmiştir. Ziyâ Paşa grubu ise cumhuriyet kavramı üzerinde ısrarla durmuştur. Cemiyetin amacı, mutlakiyetçi yönetim şeklini meşrûtiyete, yani anayasalı bir hükümdarlık rejimine dönüştürüp İslâmi esaslardan ayrılmaksızın çağdaş bir siyasi düzen kurmak olmuştur.

Cemiyetin Yurt Dışındaki Basın Faaliyetleri

Cemiyetin fikirlerini beyan etmek amacıyla Avrupa'da dört gazete çıkarılmıştır. Bunlar sırasıyla: Mühbir, Hürriyet, İttihâd ve İnkılâb gazeteleridir. Ali Suâvi tarafından 31 Ağustos 1868'de Londra'da çıkarılan Muhbir'in ilk sayısından itibaren çok sert İslâmcı bir tutum içerisine girmesi, Ali Suâvi'nin gruptan ayrılmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Nâmık Kemâl ile Ziya Paşa, 29 Haziran 1868'de Hürriyet Gazetesini çıkarmaya başlar. Ancak gazetenin ilk sayısında, Ziyâ Paşa'nın Bâb-ı Âli Hükümetine dair sert eleştiri içeren bir makale kaleme alması, Mustafa Fazıl Paşa'nın talebi üzerine Nâmık Kemâl'in Hürriyet'in basımını geçici bir süre durdurmasına ve Ziyâ Paşa'dan ayrılmasına neden olmuştur. Yaşanan bu olaylar, Genç Osmanlılar arasında çözülme sürecinin başlamasına neden olmuştur. İttihâd Gazetesinin ilk sayısı 15 Mayıs 1869'da Pariste Mehmed Bey tarafından çıkarılmıştır. İnkılâb Gazetesi ise bir grup Osmanlı genci tarafından 28 Nisan 1870 tarihinde Cenevre'de çıkarılmaya başlanır.

Cemiyetin Yurt İçindeki Basın Faaliyetleri ve Dağılışı

Mustafa Fazıl Paşa'nın Bâb-ı Âli Hükümetiyle ilişkilerini düzelttikten sonra cemiyetin muhalefetine sınırlama getirmeye çalışması, cemiyet içinde muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Mehmed Bey, gruptan ilk ayrılan isim olur. Cemiyetten ayrılan ikinci isim Ali Suâvi olup ayrıldıktan

sonra Ulûm Gazetesini çıkarmaya başlar. Nâmık Kemâl'in Mustafa Fazıl Paşa'nın isteği üzerine Hürriyet'ten ayrılması, hem cemiyetten hem de Ziyâ Paşa'dan ayrılmasına neden olmuştur. Nâmık Kemâl, 24 Kasım 1870'de İstanbul'a döndükten sonra ilan edilen umûmi siyasi aftan istifadeyle 1872'de Reşad Bey, Nûri Bey ve Ziyâ Paşa, 1874'de ise Mehmed Bey ülkeye dönmüştür. Başyazar Nâmık Kemâl olma üzere Reşad Bey, Nûri Bey ve Ebûzziya Tevfik'in içinde yer aldığı yazı kadrosuyla 13 Haziran 1872'de İbret Gazetesinin basımına başlanmıştır. Ne var ki Nâmık Kemâl'in Vatan Yahut Silistre adlı tiyatro oyununun sahnelenmesi, İbret Gazetesinin 5 Nisan 1873 tarihinde bütünüyle kapatılıp yazı kadrosunun sürgün edilmesine neden olmuştur. Bu sürgünler, V. Murâd'ın cülûsuyla affedilmelerine kadar sürmüştür.

Cemiyetin diğer üyesi Ziyâ Paşa, 1872 yılında yurda döndükten sonra, Mithat Paşa'yla yakınlaşmaya başlar. Hareketin önde gelen diğer isimleri de, ilk sadâretinden (Temmuz 1872) itibaren önder kabul ettikleri Mithat Paşa'nın etrafında toplanmaya başlamıştır.

V. Murâd, 1876 yılında tahta oturduktan sonra Genç Osmanlılar tarafından kullanılmış olan vatan ve hürriyet gibi kavramları, ilan ettiği ilk beyânnâmesinde kullanmakla birlikte, meşrûti yönetime geçilip geçilmeyeceği konusu, Sultan'ı tahta çıkartan dörtlü grubun birbirine zıt fikirlere sahip olmasından dolayı askıda bırakılmıştı. Ancak Hüseyin Avni Paşa'nın ölümü, Mithat Paşa ve meşrûtiyet taraftarlarının bürokratik gücünü artırmıştır. Bu süreçte, V. Murâd'ın hastalığının iyice artması, meşrûtiyeti ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla son buldu. Neticede, 23 Aralık 1876'da Osmanlı İmparatorluğu'nda I. Meşrûtiyet'in ilanı ve ardından ilk Meclis-i Mebûsan'ın açılması, Genç Osmanlılar hareketinin bir eseri olmuştur. Bununla birlikte, Sultan'ın, Anayasanın 113. maddesinin kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak meclisi kapatması, kurulan Meşrûti Monarşi'nin sona ermesine neden olmuştur.

İttihâd ve Terakki Cemiyeti

İttihâd-ı Osmâni

Askeri Tıbbiye'de İbrahim Temo, İshak Sükûti, Abdullah Cevdet, Mehmed Reşid, Hüseyinzâde Ali ve Hikmet Emin arasında yapılan toplantı sonrası, 3 Haziran 1889 tarihinde İttihâd-ı Osmâni adıyla gizli bir örgüt kurulmuştur. Örgüt mensupları, 1895 yılına kadar eyleme geçmek konusunda acele etmemişlerdir. Bu süreçte, 1889 yılından beri Paris'te yaşayan Ahmet Rıza Bey ile İstanbul'daki İttihâd-ı Osmâni mensupları arasında yapılan yazışmalar neticesinde örgütün adı, Osmanlı İttihâd ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirilmiştir.

Cemiyetin Basın ve Örgütsel Faaliyetleri

İttihâd ve Terakki Cemiyeti kurulduktan sonra tek bir cemiyet adı altında toplanma sürecini başlatan Jön Türk muhalefeti, 1895 yılı sonunda, eylem ve propaganda faaliyetlerini harekete geçirmeye karar vermişlerdi. Bu bağlamda Ahmet Rıza Bey tarafından Paris'te Meşveret Gazetesi çıkarılmış, İstanbul'da ise ilan ettikleri beyânnâmelerden dolayı 34 cemiyet üyesinin tutuklanmasına karar verilmiştir. Bu karar üzerine ilgili üyeler hemen bir plan hazırlayarak Paris'e kaçmayı başarmışlardır. Diğer kaçan üyelerden Dr. İbrahim Temo, cemiyetin Balkanlarda geniş bir yayılma alanı bulmasına yardım ettiği gibi bir de Sada-yı Millet adında gazete çıkarmıştır. İstanbul'da Mizan Gazetesini çıkaran Murat Bey ise Mısır'a kaçıp sırasıyla Kahire, Paris ve Cenevre'de aynı gazeteyi çıkarmaya devam edecektir. Kaçan üyelerden bir grup, Osmanlı Gazetesini, Abdullah Cevdet ise 1904 yılında Cenevre'de İçtihat dergisini çıkarmıştır.

Cemiyetin merkez komitesine başkan seçilen Hacı Ahmet Efendi, çeşitli komiteleri liderliği altında örgütledikten sonra 1896 Ağustos'undaki darbe girişimi başarısız olunca tutuklanan üyeler sürgün edilmişlerdir. Bu olay İstanbul'daki komite merkezinde ciddi bir sıkıntıya neden olmakla birlikte, yabancı posta şirketleri vasıtasıyla imparatorluğa sızan Mizan ve Meşveret gazeteleri sayesinde fikirlerin yayılmasına devam edilmiştir. Ancak şiddetli muhalefetine rağmen zincirin en zayıf halkası olarak görülen Murat Bey'in (Mizancı Murat) ikna edilip derhal İstanbul'a dönmesi, 1897 yılında Jön Türk hareketini durma noktasına getirdi.

Sultan'ın eniştesi Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın Aralık 1899 yılında oğulları Prens Sabahattin ve Lütfullah'ı yanına alarak ülkeyi terk ettikten sonra Ahmet Rıza Bey'le bir araya gelip ortak hareket etmesi ile birkaç ay sonra Sultan'ın maiyetinde olan İsmail Kemal Bey'in oğullarıyla birlikte ülkeyi terk etmesi, cemiyetin yeniden canlanmasına vesile olmuştur. Bu dönemde Osmanlı içerisinde yaşayan halklardan başta Ermeniler olmak üzere Arnavutlar, Kürtler ve Araplar özellikle basın yoluyla II. Abdülhamit yönetimine karşı muhalefetlerini şiddetlendirmişlerdi. Ahmet Rıza, bu durumu hemen fark etmiş ve Türkler'in de diğer milletler gibi Sultan'ın kanun dışı yönetiminden rahatsız olduğunu belirtip dağınık halde bulunan muhalif grupları bir araya getirmek amacıyla Prens Sabahattin'in öncülüğünde, 4-9 Şubat 1902 tarihinde Paris'te I. Jön Türk Kongresinin toplanmasına vesile oldu. Ancak kongrede ortaya atılan iki önemli teze Ahmet Rıza ve arkadaşları Dr. Nazım, Yusuf Akçura gibi isimlerin karşı çıkması, Jön Türk hareketinin iki cemiyete bölünmesine neden olmuştur. Ahmet Rıza Bey grubu, İttihâd ve Terakki Cemiyeti'ni, Prens Sabahattin grubu ise Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurup Terakki Gazetesini çıkarmıştır.

Bu gelişmelerden sonra, II. Abdülhamit karşıtlığında birleşen grupları bir araya getirebilmek için 27-29

Aralık 1907 tarihinde Paris’te düzenlenen II. Jön Türk Kongresinin bildirgesinde, Sultan’a yönelik ayrıntılı suçlamalar yöneltilmiş ve amaca ulaşmak için ihtilalci yöntemlerin benimseneceği ifade edilmiştir. Bu süreçte, Makedonya’da Hıristiyan unsurların komitacılık faaliyetleri sonucu yaşanan kargaşayı bastırmak üzere görevlendirilen İttihâd ve Terakki üyesi Miralay Galip, orada bulunan halka asıl sorunun meşrûtiyetin yokluğu olduğu yönünde telkinlerde bulunmuş; onlar da Sultan’a, meşrûtiyet istediklerini belirten telgraflar çekmişlerdir. İşlerin bu noktaya gelmesi üzerine 24 Temmuz 1908’de meşrûtiyet dönemi ikinci kez başlamış oluyordu. Meşrûtiyetin ilanından hemen sonra Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin grupları ortak hareket etseler de Prens Sabahattin’in umduğunu bulamaması üzerine kendisine yakın diğer cemiyet üyeleri tarafından Ahrâr Fırkası kurulmuştur. Yine İttihâd ve Terakki Cemiyeti’ne muhalif bireyler ve dernekler bir araya gelerek Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nı kurarlar. İttihâdçılar, 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleşen Babıâli Vakası ile tek parti rejimini kurmakla birlikte, Birinci Dünya Harbi yenilgisinden sonra dağılacaktır.

Cemiyetin Amacı ve Fikirleri

Hazırlanan 39 maddelik ilk ayrıntılı nizâmnamenin birinci maddesinde ve Ahmet Rıza Bey’in Meşveret Gazetesinin 3 Aralık 1895 tarihli sayısında, cemiyetin program ve amacı beyân edilmiştir. Bütün cemiyet üyeleri, istibdat rejiminin sona erdirilmesi gerekliliğinde ve meşrûti bir yönetimin kurulması zorunluluğunda birleşmekle birlikte, meşrûtiyet’de imparatorluğa verilecek siyasal yapı, görüş ayrılığına ve gruplaşmalara neden olmuştur. Ahmet Rıza Bey grubu, Osmanlılık kavramının geliştirilmesi, eğitime öncelik verilmesi, hukuk karmaşıklığının giderilmesi konularına ağırlık vermiş ve son zamanlarda askeri elit gücün sivil hayata da önderlik yapmasını savunmuşlardır. Mizancı Murat Bey grubu, reformlar konusunda Avrupa’dan yardım istenmesini, anayasanın yeniden yürürlüğe girmesinin yeterli çözüm olmayacağını, parlamento kurumuna gerek olmadığını, elit kişilerden ibaret bir meclisin yeterli olacağını ve halkın eğitilinceye kadar yönetime etkin bir şekilde katılamayacağını savunmuştur. Abdullah Cevdet grubu, batı kültürü ve laik toplum lehine görüş bildirmiştir. Osmanlı Gazetesini çıkaran bir diğer grup ise ihtilâl, batı emperyalizmi, laiklik, padişaha sert eleştiriler gibi konuları gazetede işlemişlerdir.

Prens Sabahattin grubu ise ademi merkezîyetçi bir idâre kurup ferdi teşebbüsü teşvik etmek ve aydınların devlet memuriyeti yerine verimli işlere girmesini sağlamak suretiyle imparatorluk yapısının baştan aşağı değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Liberal bir felsefeye sahip olan bu grup, bütün dini ve kültürel gruplara kendi kimliklerini geliştirecek siyasî imkanların tanınmasını ve yerel yönetimlere ağırlık verilmesini de savunmuştur.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ EĞİTİM

Tanzimat Devri ile birlikte Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde eğitim batılılaşma ekseninde yol almıştır. Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısı insanların eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Tanzimat döneminden II. Abdülhamid dönemine gelinceye kadar eğitime bakış modern manada değişmiştir.

Sultan II. Abdülhamid, eğitime özel önem vermiştir. Maarif Nezaretinin teşkilat yapısını modern manada oluşturmuştur. Bakanlık artık şubelere ayrılmış ve her eğitim seviyesinin işleri belli bir şube tarafından yürütülmeye başlamıştır. Bu durum okul sayısının artmasıyla birlikte artan iş yükünün karşılanması amacıyla düşünülmüştür. Maarif Nezareti'nin modern manada şekillenmesi Cumhuriyet dönemine de olumlu katkı sağlamıştır.

II. Abdülhamid Döneminde Maarif Teşkilatı ve Eğitim Kurumları

II. Abdülhamid döneminde öncelikle Der Saadet'te (İstanbul) olmak üzere çağa uygun yeni okullar açılmıştır. Bunun yanında eski kurumlarda geliştirilerek varlığını sürdürmüştür. Taşrada da eğitime özel veren Sultan imparatorluk genelinde eğitimin sürdürülmesi ve genişletilmesini sağlamaya çalışmıştır.

II. Abdülhamid döneminde Maarif Bakanlarının sık olarak değişmesinin sebebini II. Abdülhamid'in kişiliğinden ve kendisinde bulunan vehmin neticesinde olduğu söylenebilir. Bu şekilde sık bakan değişikliğinin yapılması eğitim alanında istikrarın yakalanmasını güçleştirebilmektedir.

Maarif Nezaretinde yeni dairelerinin oluşmasıyla artık modern manada eğitimin temeli atılmıştır. Özellikle müfettişlerin teşkilatlandırılmasıyla eğitim denetlenmeye çalışılmıştır. Özellikle bu dönemde çok sayıda açılan yabancı ve gayrimüslim okullarını denetlemek için bu daire önem arz etmektedir.

Sultan Abdülhamid devrinde kültürel faaliyetlerde ihmal edilmemiştir. Kütüphanelerin gelişmesine özel önem veren Sultan özellikle vakıf kütüphanelerini özendirmiş ve desteklemiştir.

II. Abdülhamid Dönemi Okulları

İbtidailer

Osmanlı Devleti'nde ilköğretimin en önemli temelini sıbyan mektepleri, daha sonraki şekliyle ve adlandırılmasıyla ibtidailer oluşturmaktadır. Sıbyan mektepleri II. Mahmut zamanında zorunlu hale gelmeye başlamıştır. 1869 Maarif Nizamnamesi ile de ilköğretim yeniden yapılandırılmış ve artık sıbyan mektepleri ibtidailere dönüşmeye başlamış ve yeni usullerle bu okullarda eğitim yapılmaya başlanmıştır.

Özellikle Müslüman erkek ve kız çocukların eğitimine büyük önem veren Sultan Abdülhamid eğitimin yaygınlaşmasını istemiştir. 1894-1895 yılı verilerine bakıldığında ibtidai okullarının sayısı 28.596'ya ulaşmıştır.

Rüşdiyeler

Osmanlı Devleti'nde rüşdiyeler ortaöğretim kurumlarıdır. II. Abdülhamid dönemiyle birlikte ortaöğretimde de önemli çalışmalar olmuştur. Erkek rüşdiyeleri, özel erkek rüşdiyeleri, özel karma rüşdiyeler, özel ve resmi kız rüşdiyeleri açılmıştır.

II. Abdülhamid döneminin son zamanlarına gelindiğinde 516 Müslüman, 481 gayrimüslim rüşdiyesi olduğu bildirilmektedir. II. Abdülhamid döneminde merkezde ve taşrada rüşdiye sayısının artması Maarif Nazırlığında da yeni düzenleme ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Öğrenci sayısının artması bina ihtiyacını gündeme getirmiştir. Mevcut binalar genişletilmiştir.

İdadiler ve Sultaniler

İdadiler; ortaöğretim düzeyinde eğitim vermektedirler. İbtidai ve rüşdiyeden sonra idadiler gelmektedir. Yüksekokullara öğrenci hazırlayan eğitim kurumlarıdır. Lise dengi okullar olarak ifade edebileceğimiz idadiler, yüksekokullara öğrenci hazırlamaya yönelik faaliyetleri açısından askerî ve mülkî idadiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Sultanilerde; idadiler gibi dönemin üniversitelerine öğrenci yetiştiren kurumlardandır. Burada en ön plana çıkan sultani Galatasaray Mekteb-i Sultanisidir. Galatasaray Sultanisinin en önemli amaçlarından biri devlete liyakatli memur yetiştirmektir. Okul mezunları devletin önemli kademelerinde görevler almışlardır. Bunun yanında okul Fransız kültürünün yayılmasında da etkili olmuştur.

Meslek Okulları

II. Abdülhamid döneminde meslek okulları da önemli derecede itibar kazanmış ve yenileri açılmıştır. Bu hususta ziraat mekteplerine öncelik vermiştir. Ziraat konusunda Sultan II. Abdülhamid toplumun eksikliklerinden daha iktidara gelmeden farkındadır. II. Abdülhamid şehzadeliği sırasında çiftlik işletmek suretiyle ziraatla kendisi bizzat meşgul olmuştur. Bu nedenle iktidarı sırasında Selanik ve Halkalı'da bir ziraat okulu açarak işe başlamıştır.

Okul mezunları genelde devlet memuru olarak görev yapmaktadır. Büyük kısmı bu görevi memleketlerinde yapmak istemektedir. Ziraat alanı ile ilgilenmeleri ve ülkenin tarım alanı olması bunda büyük etkindir. Mektep mezunları devlet tarafından işe yerleştirilmektedir. Mezun olanlara talep büyüktür. Orman baş muaviniği için hemen mezunlar görevlendirilmektedir. Uygulamalı dersler ve devletin okula sağladığı imkânlar sayesinde nitelikli öğrenciler yetiştirmiştir. İstiklâl Marşımızın yazarı Mehmet Akif Ersoy bu öğrencilerden birisidir.

Ziraat mekteplerinin yanında II. Abdülhamid döneminde Sanayi mektepleri de açılmıştır. Bunlardan önemlileri İzmir Sanayi mektebi, Konya Hamidiye Sanayi Mektebi, Bağdat Sanayi Mektebidir. Terzilik, dokumacılık, kunduracılık, demircilik gibi dersler verilerek kalifiye elaman yetiştirilmeye çalışılmıştır.

Bunların yanında Ticaret Mektebi, Lisan Mektebi, Maden Mektebi, Gümrük Memurları Mektebi, Bağ Aşı ve Ameliyat Mektebi, Tüccar Ve Kaptan Mektebi gibi mesleki alanda okullar açılmıştır. Günümüzde de hâlâ mesleki eğitimin önemi göz önün alındığında bu yolda yapılan yenilikler ve yatırımlar dönem için önemli ve günümüzde de aydınlatıcı olarak düşünülmelidir.

Yabancı Okullar

Yabancı okul denildiğinde; Osmanlı Devleti içinde yabancılar tarafından açılan okullar anlaşılmalıdır. Yabancı okul kavramı azınlık okulları kavramı ile bazı zamanlarda karıştırılmaktadır. Anadolu'da Amerika, İngiltere ve Almanya gibi yabancı devletler tarafından açılan okullar yabancı okul kavramı ile örtüşmektedir. Azınlık okulları ise Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerin açmış oldukları okullardır. Osmanlı Devleti içerisinde; Fransız, Alman, İtalyan, Amerikan, Rus, Avusturya Macaristan, İngiliz, Amerikan okulları açılmıştır. Bu okullar içerisinde Amerikan Misyonerlerinin açmış oldukları okullar iz bırakanlar arasında olmuşlardır.

Misyonerler hangi ülkeye giderlerse gitsinler gittikleri ülkelerin aleyhine sonuçlar doğurmuşlardır. Amerikan misyonerleri Amerikan Board Teşkilatı diye adlandırılan Protestan misyoner teşkilatını kurmuştur. Board teşkilatı eğitim işine öncelik vermiş ve Türkiye'yi Amerikan misyoner okulları ile ağ gibi sarmıştır. Amerikan Board Teşkilatı İstanbul Robert Koleji, Harput Amerikan Koleji, İzmir Uluslararası Koleji, Merzifon Anadolu Koleji, Talas Erkek Koleji, Bursa Kız Koleji gibi Anadolu'daki birçok okulda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu faaliyetleri düzenli olarak misyonerler aracılığıyla denetlemişlerdir. Okullarda öncelikli hedefin sadece Müslüman öğrencileri Hristiyan yapmak olduğunu söylemek yeterli değildir. Bu okullarda dini misyonu gerçekleştirmenin yanında kendi geleneklerini, kültürlerini öğrencilere benimsetmek ve ülkenin önemli kurumlarının başına getirmek vardır.

Yüksekokullar

II. Abdülhamid gayrimüslim ve yabancı okullar ile etkili mücadele edebilmek için meslek okulları ve yüksekokulların açılmasını elzem görmüş ve bu konuda gerçekçi adımlar atmıştır.

Memurların yetişmesi ve devlet işlerinde niteliğin artırılması için kurulmuş olan Mekteb-i Mülkiyye esas gelişimini II. Abdülhamid döneminde göstermiştir. Mektebin programının Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin üzerinde yer alacak bir yüksekokul olarak yeniden düzenlenmesini ve gerekli olduğu bildirilmiştir. Padişahın himayesinden dolayı Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne olarak adlandırılmıştır.

1878 yılında kurulma çalışmaları başlayan, Mekteb-i Hukuk-ı Şahane 1880 yılında açılmıştır.

Memurların yetişmesi ve hukuk alanındaki boşluklar giderilirken güzel sanatlar ise unutulmamıştır. II. Abdülhamid döneminde açılan diğer bir yüksekokul Sanayi-i Nefise Mektebidir.

1883 yılında Hendese-i Mülkiye Mektebi açılmıştır. Bunların yanında, Sivil Mühendis Mektebi, Hamidiye Ticaret Mektebi ve Lisan Mektebi de yüksekokul olarak açılmıştır. Görünen o ki yüksekokulda zirve 1900 yılında Darülfünun'un yeniden açılmış olmasıdır.

1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitimin her yönüne değinilirken modern üniversite konusu tekrar gündeme gelmiştir. 20 Şubat 1870'te Darülfünun-ı Osmanî adıyla resmen modern üniversite faaliyetlerine başlanmıştır. Bazı bölümler açılmış fakat çeşitli sebeplerle kapatılmıştır. Darülfünun'un tekrar açılması ve işler hale gelmesi II. Abdülhamid dönemine kalmıştır. 1900 yılında yapılan düzenleme ile Darülfünun-ı Şahane ismiyle modern üniversitede Edebiyat Fakültesi de açılmıştır. Programlar ve bölümler ihtiyaca göre çeşitli nedenler ile hep düzenlenmiştir.

Yüksekokullardan verilen mezunlar devletin önemli kademelerine gelmiş ve Cumhuriyetin kurucu kadroları arasında yer almıştır. Genel manada II. Abdülhamid dönemi eğitimi değerlendirecek olursak, eğitimin her kademesine yönelik müdahaleler yapılmıştır. İlköğretim ve ortaöğretimde okul sayıları artırılmıştır. Meslek okullarına önem verilmiş, dönemin teknik ve sanayisine göre okullar açılmaya çalışılmıştır. Yükseköğretim ve modern üniversite tekrardan kurulmuş ve mezunları itibarlı işlere getirilmiştir. Yabancı okullar ve misyoner okulları ile mücadele edilmiş, şartlar elverdiği sürece rekabet edilmeye çalışılmıştır. Maarif Nezareti, kurumların sayısına ve ihtiyacına göre yeniden dizayn

edilmiştir.

İttihat Ve Terakki Fırkasının Kurulması ve II. Meşrutiyet'in İlanı

İttihat ve Terakki Fırkası 1889 yılının Mayıs ayında Askeri Tıp Mektebi'nde öğrenci olan İbrahim Temo, İshak Sukuti, Mehmet Reşit ve Abdullah Cevdet İttihad-ı Osmani adıyla ilk olarak ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamit'in baskıları neticesinde yurt dışına kaçan muhalifler zaman içerisinde görüş ayrılıklarına düşseler de Ahmed Rıza Bey ve Rumeli'deki muhaliflerin bir araya gelmesiyle Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti adıyla yollarına devam etmişlerdir. Bu sivil hareketin içerisine Rumeli'de 2. ve 3. Ordudaki askerlerin dâhil olmasıyla II. Abdülhamit için daha büyük tehdit olmaya başlamıştır. Rumeli'deki karışıklıklar, sosyal ve ekonomik gelişmeler halk arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Tüm bunların üstüne İngiltere ve Rusya'nın Reval'de gizlice görüşmeleri II. Abdülhamit'i tahttan indirmek ve Meşrutiyet'in ilan etmek için İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin harekete geçmesine ortam hazırlamıştır. Niyazi Bey ve Eyüp Sabri Bey Manastır'da, Binbaşı Enver Bey Selanik yakınlarındaki Tikveş yöresinde emrindeki askerlerle dağa çıkarak ilk isyan bayrağını açmışlardır. Durumun daha da kötüye gitmemesi için II. Abdülhamit meşrutiyeti ilan ettiğini açıklamıştır.

İkinci Meşrutiyet Dönemi Olayları

Meşrutiyet'in ilanının ardından ilk defa bu dönemde çok partili siyasal yaşama geçiş süreci başlamıştır. 1908 seçimlerinden sonra 17 Aralık 1908'de Darülfünun'da Mebusan Meclisi açılmıştır. Meclis başkanlığına uzun zamandır siyasi bir kaçak olan ve İstanbul mebusu seçilen Ahmed Rıza getirilmiştir. İttihat ve Terakki başlangıçta yönetimi doğrudan ele almayı tercih etmemiş, uzaktan müdahil olmayı tercih etmiştir.

18 Ekim 1908'de Selanik'te toplanan İttihat ve Terakki Cemiyeti kongresinde Cemiyet'in Meclis-i Mebusan'daki üyelerinin İttihat ve Terakki Fırkası adı altında toplanması ve firkanın siyasetle uğraşması kararı alınmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde dört genel seçim yapılmıştır. 1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında yapılan genel seçimlerde oluşan Meclis-i Mebusan, 1908-1912, 1912-1914, 1912-1914, 1914-1918 ve 1920 dönemlerinde faaliyet göstermiştir.

31 Mart Olayı

Seçimlerden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti iki muhalefet grubuyla mücadele etmiştir. Bu gruplardan birincisi Prens Sabahattin'in fikirlerine dayanan Ahrar Fırkası, ikincisi ise İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'dir. İttihat ve Terakki'nin yönetimine karşı muhalif gazeteler Serbesti ve Volkan gazeteleri ile İttihat ve Terakki'nin yayın organı Tanin arasında restleşmeler yapılmıştır. Siyasetin bu gergin ortamında muhalif gazeteci Hasan Fehmi'nin Galata Köprüsünde şüpheli bir biçimde öldürülmesinden İttihat ve Terakki Cemiyeti sorumlu tutulmuştur. 31 Mart'ta başlayan isyana Rumeli'de Mahmut Şevket Paşa'nın başında bulunduğu Hareket Ordusu İstanbul'a gelerek müdahale etmiştir. Bundan sonraki süreçte İttihat ve Terakki'nin muhalefet üzerindeki baskısı giderek artmıştır. İsyana sebep olduğu gerekçesiyle Ahrar Fırkası ve İttihad Muhammedi Fırkası kapatılmıştır.

II. Abdülhamit İsyana destek verdiği gerekçesiyle 27 Nisan'da tahttan indirilmiş ve Selanik'e sürgüne gönderilmiştir. Yerine küçük kardeşi Mehmet Reşat Efendi padişah ilan edilmiştir.

1909 Anayasa Değişiklikleri

21 Ağustos 1909 tarihinde 1876 Kanun-ı Esasisi'nin 24 maddesi değiştirilmiş, bazı yeni maddeler ilave edilmiştir. Yapılan bu düzenlemelerde millet egemenliğini temsil eden hâkimiyet-i milliye esası sıklıkla vurgulanmıştır. Yapılan bu düzenlemelerle padişahın yetkileri sınırlandırılarak meclisin yetkileri artırılmış, daha demokratik bir yönetim oluşturulmaya çalışılmıştır.

1909-1913 Dönemi Siyasal Yaşam

II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin ardından kendi istedikleri kişiyi padişah yaparak yönetime daha fazla müdahil olan İttihat ve Terakki'de bu dönemde Talat, Enver ve Cemal Paşalar ön plana çıkmaya başlamışlardır. Ancak 31 Mart Olayından sonra İttihat ve Terakki'nin uygulamaları ile sindirilen muhalefet, yeniden canlanarak farklı görüşleri temsil eden bir takım partiler kurulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyetine duyulan tepki, farklı görüşteki muhaliflerin İttihat ve Terakki karşısında Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında birleşmelerine neden olmuştur. Kısa sürede güçlenen muhalefet karşısında İttihat ve Terakki Fırkası meclisteki üstünlüğünü kaybetme endişesiyle meclisi feshederek seçime gitme kararı almıştır. Tarihe "sopalı seçimler" olarak geçen 1912 seçimleri, çok partili seçimlerin yapıldığı dönem olarak kabul görmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti kendi adaylarını seçtirmek adına çeşitli usulsüzlükler ve baskı yollarını kullanmayı tercih etmiştir. İttihat ve Terakki, iktidarını güçlendirebilmek adına meclisi fesih yetkisinin tekrar padişaha verilmesi ve

muhalefetin yapacağı toplantıları hükümetin denetlemesi gibi maddeleri içeren kanun değişikliklerini yapmak istemiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının askeri kanadı olan Halâskar Zabitan Grubu darbe tehdidinde bulunarak, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteklediği hükümetin istifasını istemiştir.

Bab-ı Ali Baskını ve İttihat ve Terakki İktidarı

İttihatçılar ile muhalefet arasında yaşanan iktidar mücadelesi ve neticede bir hükümet bunalımının ortaya çıkması nedeniyle Meclis-i Mebusan kapatılmıştır. Yeniden seçim yapılması gerekirken Balkan Savaşları nedeniyle seçim yapılamamıştır. Balkan Savaşları bu iktidar çekişmesi ve ordu içersine siyaset girmesi gibi nedenlerle kaybedilmiştir. İttihatçılar bu yenilginin faturasını yönetime çıkarmış 23 Ocak 1913'te Bab-ı Aliyi basarak hükümeti istifaya zorlamışlardır. Bab-ı Ali Baskını ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası iktidardan indirilmiş ve Mahmut Şevket Paşa hükümeti kurulmuştur. Ancak 11 Haziran 1913'te Hürriyet ve İtilaf Fırkası sempaticanı bir kişi tarafından Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi İttihat ve Terakki Fırkası ve Osmanlı Devleti siyasi hayatı için bir dönüm noktası olmuştur. Bundan sonra muhalefeti tasfiye ederek yönetimi eline alan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Enver, Talat ve Cemal Paşalar 1918 sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nde tek iktidar olarak bulunmaktadır. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla da birçok İttihat ve Terakki lideri ülkeyi terk etmiştir. Bu tarihten sonra resmen İttihatçı varlığı sona ermiştir.

Diğer Siyasal Gruplar ve Partiler

II. Meşrutiyet dönemi Türk siyasi hayatında çok partili dönemine ait ilk uygulamaların başlaması bakımından oldukça önemlidir. Bu döneme öne çıkan iki siyasal parti vardır. İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası. Bunların yanı sıra Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, Nesli Cedit Kulübü, Osmanlı Ahrar Fırkası, Ahali Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, İttihad-ı Muhammedi Fırkası, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası ve Osmanlı Sosyalist Fırkası gibi siyasal örgütler bu dönemde faaliyet yürütmüşlerdir.

24 Temmuz 1908 tarihine kadar aralarında yorum farkı denilebilecek ufak tefek anlaşmazlıklar dışında II. Abdülhamit'e karşı birleşen muhalefet gruplarının her biri II. Meşrutiyet'in ilanının ardından oluşan özgürlük ortamında kendi fikir ve düşüncelerini yaymaya girişmişlerdir. İttihat ve Terakki Fırkasının ilk zamanlar örtülü ve gayri resmi iktidarı kontrol etmesi, ilk seçimlerin ardından kazandığı ezici çoğunluğa dayanarak takındığı baskıcı tavır kendisine karşı bir karşıt grup yaratmıştır.

TRABLUSGARP SAVAŞI ÖNCESİNDE İTALYA VE OSMANLI DEVLETİ

İtalya'nın Trablusgarp Siyaseti

1870'de siyasi birliğini sağlayan İtalya, diğer Avrupalı Devletler gibi emperyalist faaliyetlerden geri durmak istememiştir. Kuzey Afrika'da Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Trablusgarp'ı hedef olarak seçmiştir. Bankalar, okullar ve şirketler aracılığıyla Trablusgarp'a yatırımlar yaparak bölge ile ekonomik ve kültürel ilişkilerini geliştirmiştir. Ayrıca yaptığı propagandalarda Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ı ekonomik ve kültürel olarak geliştiremediğini beyan etmektedir.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanından sonraki dönem, Tanzimat Dönemi olarak adlandırılmıştır. Islahât Fermanı da bu dönem içerisinde ilan edilmiştir. 1856 yılından 1876 yılına kadar ki döneme Islahat Fermanı Dönemi de denilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin İç Durumu

Osmanlı Devleti, İtalya'nın bu faaliyetleri karşısında herhangi bir tepki göstermemişlerdir. Hatta, İtalyanların Trablusgarp'ı işgal edeceklerini dahi düşünmemektedirler. Osmanlı Devleti'nde 1908 ihtilali sonrası II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Diğer taraftan Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, Avusturya ile Bosna-Hersek'i işgal etmiştir. Fransızlar Cezayir, Tunus ve Fas üzerinde hakimiyet kurmaktayken İngilizler ise Mısır'ı idareleri altına almışlardır. Trablusgarp'ta ise İtalyanların ticari faaliyetlerine kısıtlama getirerek İtalyan nüfuzunu kırmaya çalışmaktadır.

Türk-İtalyan Savaşı: Trablusgarp Savaşı

İtalya, 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne verdiği bir ultimatomla Trablusgarp'ın geliştirilmediği, Osmanlı memurlarının İtalyanlara kötü muamelede bulunduğu ve bu nedenle İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmeye karar verdiğini ifade ederek direniş gösterilmemesini talep etmiştir.

Osmanlı Devleti bu iddiaları reddettiyse de ertesi gün İtalya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Trablusgarp ve Bingazi kıyılarını ablukaya aldı. Osmanlı Devleti, bu savaşa hazırlıksız yakalanmıştır. İtalyan ablukası nedeniyle denizden yardım götürülemediği. Mısır ise İngiliz idaresinde olup İngilizlerin tarafsızlığını ilan etmesi nedeniyle oradan da yardım ulaştırılamamaktadır.

5 Ekimde Tobruk, 6 Ekimde Trablus, 16 Ekimde Derne, 17 Ekimde kritik önemdeki Homs ve 20 Ekimde ise Bingazi ele geçirildi. Ancak Osmanlı hükümeti yerel güçlerle işbirliği içerisinde girerek İtalyanların ilerleyişini durdurmuşlardır. Özellikle bölgede önemli bir güce sahip olan Senüsiler, Osmanlı ordusuna destek vererek, güçlü bir direnişte bulunmuşlardır. Bu direniş sayesinde İtalyanlar geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

Osmanlı Hükümeti, Trablusgarp'taki direnişi örgütlemek için oraya subaylar göndermiştir. Bu subaylar arasında Kolağası Mustafa Kemal (Atatürk) Bey, Halil (Kut) Bey, Binbaşı Enver Bey, Paris Ateşesi Ali Fethi (Okyar) Bey, Nuri (Conker) Bey ve Eşref (Kuşçubaşı) Bey, Süleyman (Askeri) Beyler bulunmaktadır.

Trablusgarp'ta yaşanan çatışmalarda İtalyanlar kıyı şeridinde tutunabilmişler fakat iç kesimleri ele geçirememişlerdir. Osmanlılar ise İtalyanları sahilten söküp atamamışlar fakat ilerleyişini durdurmuşlardır.

İtalya, bu durumu ortadan kaldırmak amacıyla diplomatik girişimlerde bulunmuştur. 5 Kasım 1911'de Trablusgarp'ı ilhak ettiğini duyurmuştur. Osmanlı Devleti ise bu ilhakın Paris ve Berlin antlaşmalarına aykırı olduğunu ifade ederek ilhakı kabul etmemiştir.

İtalya, ilhak ilanından sonra Avrupalı Devletlerin ilhakı tanımamasını ve Osmanlı Devleti'ne baskıda bulunmaları için arabuluculuk teklif ettiyse de buna yanaşmamıştır. İtalya'nın diğer bir teşebbüsünde Çanakkale Boğazı'na iki defa çıkarma yapmıştır ancak boğazı geçememiştir. Son teşebbüsünde ise Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp işgalini tanımamasını sağlamak için Oniki Adaları işgal etmiştir. Savaşı daha da fazla yayak için Beyrut limanını bombalamıştır.

Tüm bunlar yaşanırken Rusya, savaşta İtalya'nın tarafını tutarak Osmanlı Devleti'nin işgali kabul etmesi gerektiğini aksi takdirde Balkanlarda isyan çıkartacağı tehdidini savurmuştur.

Osmanlı Devleti, bu işgaller karşısında kamuoyu nezdinde tepki vererek İtalyan vatandaşlarını sınır dışı etmiştir. Ayrıca İttihad ve Terakki Partisi'nin günden güne siyasi güç kaybetmesi, Hürriyet ve İtilaf Partisi adında muhalif bir partinin doğmasına zemin hazırlamıştır. İttihad ve Terakki Partisi'ni destekleyen Said Paşa kabinesinin yerine İttihad ve Terakki Partisi karşıtı Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi göreve gelmiştir. Her iki hükümet de İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaline direniş göstermişlerdir.

1912 Uşi (Ouchy) Antlaşması

Savaşın iki devletten herhangi biri lehine sonuçlanmaması nedeniyle, Avrupalı devletlerin arabuluculuğuyla 18 Haziran 1912’de mütareke görüşmeleri kabul edilmiştir. 12 Temmuzda İtalya ve Osmanlı tarafı Lozan’da görüşmelere başlamıştır. İtalyanlar ve Osmanlılar arasında çetin müzakereler yaşanmıştır. Bu sırada Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi göreve başladıktan sonra Said Halim Paşa’nın yerine Sofya Elçisi Nabi Bey ile Roma elçiliğinde memur Rumbeyoğlu Fahrettin Bey’i görevlendirmişlerdir. Görüşmeler daha sonra Lozan’ın Ouchy (Uşi) kentinde devam etmiştir.

15 Ekimde gizli antlaşma ve ekleri, 18 Ekimde ise açık barış antlaşması ve protokolleri kamuoyu önünde imzalanmıştır. Gizli antlaşma 9 madde iken, kamuoyuna sunulan antlaşma ise 11 maddeden ibarettir. Antlaşma metninde her iki devletin savaşı bitirmek için gerekli tedbirleri alması, Osmanlı’nın Trablus ve Bingazi’yi boşaltması ve İtalyanların da Oniki Adaları boşaltması, savaş esirlerinin serbest bırakılması, genel af çıkarılması, kapitülasyonların kaldırılması, gümrük, ticaret ve posta işlerinde Osmanlı Devleti’nin bağımsız hareket etmesi, uluslar arası hukuka uygun davranılması, işten atılan İtalyan vatandaşlarının görevlerine iade edilmesi ve bu süredeki maaşlarının tazmin edilmesi, Trablus ve Bingazi’nin Düyun-ı Umumiye İdaresi’ne olan borçlarının İtalya’ya devredilmesi bulunmaktadır.

Gizli antlaşmanın maddeleri arasında ise Trablus ve Bingazi’ye özerlik verilmesi, genel af ilan edilmesi, Padişahın buraya bir naip ve din adamı tayin etmesi, padişah adına hutbe okunması, vakıfların faaliyetlerine devam etmesi ve Oniki Adalar’da Osmanlı Devleti’nin idari ve hukuki ıslahatlar yapması kararlaştırılmıştır.

Bu antlaşma ile birlikte Osmanlı Devleti, fiili olarak Trablus ve Bingazi’den çekilerek, buralarının idaresini İtalyanlara bırakmıştır. Oniki Adalar ise Balkan Savaşları’nın başlaması nedeniyle geçici olarak İtalya’ya bırakılmıştır. Ancak bir daha Osmanlı Devleti’ne geçmemiştir.

BALKAN SAVAŞLARI

BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI VE SONUÇLARI

Fransız Devrimi ile yayılmaya başlayan milliyetçilik düşüncesi Balkan toplumlarını da etkilemiştir. 1829 senesinde Yunanistan, 1878 yılında Sırbistan, Karadağ ve Romanya, 1908 yılında da Bulgaristan bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. 9 Haziran 1908 tarihinde Rus Çarı Nikola ve İngiltere Kralı VII. Edward günümüz Estonya'sında gerçekleştirdiği Reval Görüşmeleri'nde Boğazlar, İstanbul ve Makedonya'nın geleceği görüşülmüş, İngiltere, geleneksel politikasını terk ederek Rusya'yı Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinde serbest bırakmıştır.

Görüşmelerin Osmanlı Devleti'nde duyulması II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde önem taşımaktadır. Bunun dışında dünya siyasi tarihi de etkilenmiş; Rusya, Boğazlarda Avusturya da Rusya'nın Boğazlar' da serbest kalması karşısında kendini Balkanlar'da serbest sayarak 5 Ekim 1908 tarihinde Bosna-Hersek'i ilhak etmiştir. Yine aynı tarihte, Bulgaristan özgürlüğünü ilan etmiştir. Bu gelişmeler, Birinci Dünya Savaşının da Balkan Savaşları'nın da patlak vermesinde etkili olan faktörlerden olmuştur. İngiltere'nin 9 Haziran 1908'de gerçekleşen Reval Görüşmeleri'nde serbest bıraktığı Rusya da Balkan devletlerini kıskırtmıştır. Rusya'nın desteğini alan Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ, aralarında önce ikili, sonra çok taraflı ittifaklar yaparak Osmanlı Devleti'ne saldırıp Balkanlar'dan uzaklaştırmaya karar vermişlerdir. Bu sebeple 30 Eylül 1912'de Seferberlik ilan ederek hazırlıklarını hızlandırmışlardır.

Büyük güçler savaş başlamadan, küçük Balkan devletleri karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun bu savaşta galip geleceğini düşünerek, hangi cephe kazanırsa kazansın hiçbir sınır değişikliğine gidilmeyeceğini kararlaştırmışlardır. Oysa, her cephede Osmanlı Devleti'nin büyük kayıplar verdiği bir savaş yaşanmıştır.

I. Balkan muharebesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Trablusgarp topraklarında İtalya ile savaşıyor olmasını fırsat bilen Karadağ'ın 8 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşı duyurmasıyla fitil ateşlenmiş; Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'ın saldırılarıyla alanı genişlemiştir.

Savaşa hazırlıklı olmayan, seferberlik işlerinde geciken Osmanlı Devleti savaş öncesinde ve sırasında Balkanlar'daki askerlerin terhis edilmesi, Hükümetin ve Harbiye Nazırının sürekli değişiminden hazırlanan planların uygulanamaması, komutanlar arasında çekişmelerin baş göstermesi, ordunun siyasete alet olması, haberleşme olanaklarından faydalanılamaması gibi olumsuz gelişmeler yaşamıştır. Savaş, özellikle Osmanlı Devleti'nin bu gibi iç sorunları sebebiyle tüm cephelerde Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmıştır.

Bulgar askerleri bir ay içinde Osmanlı Başkentinin yanı başındaki Çatalca'ya kadar gelmişler, Yunanistan Bozcaada ve Gökçeada dışındaki tüm Ege adalarının ilhakını gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti savaştan çekilmeye karar verdiği süreçte Osmanlı Devleti'nin eski başkenti Edirne'nin terk edilebileceği endişesi taşıyan ve askeri yenilgiden hükümeti sorumlu tutan İttihat ve Terakki Fırkası Bab-ı Ali Baskını'nı yapmıştır.

Bab-ı Ali Baskını, 23 Ocak 1913'te İttihat ve Terakki Fırkası'nın başında Sadrazam Kamil Paşa'nın bulunduğu hükümete karşı giriştiği darbedir. Darbe sonucunda Mahmut Şevket Paşa göreve getirilmiş, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar süren iktidarı başlamıştır. Fırka, ülke yönetiminde tek hâkim güç haline gelmişse de mevcut sıkıntılar giderilememiş, savaş durumu Osmanlı Devleti'nin aleyhine sürmüştür.

Savaşı sona erdiren Londra Antlaşması 30 Mayıs 1913'te imzalanmış; Midye-Enez sınırı olarak anılan, Karadeniz'e sınır olan Kırklareli'nin Vize ilçesine dahil Midye kasabası ile Ege Denizi sınırında Meriç Irmağı'nın denize kavuştuğu yerde bulunan Edirne'ye dahil Enez arasında belirlenen çizginin batısı Balkan devletleri arasında paylaştırılmıştır. Londra Antlaşması ile:

- Osmanlı Devleti'nin eski başkenti Edirne ile birlikte Gelibolu Yarımadası hariç Türkiye'nin Trakya toprakları, Kavala ve Dedeağaç Bulgaristan'a;
- Girit, Güney Makedonya ve Selanik Yunanistan'a;
- Kuzey Makedonya ve Orta Makedonya Sırbistan'a verilmiş,
- Arnavutluk bağımsızlık elde etmiş,
- Ege adaları hakkında karar verme yetkisi büyük devletlere bırakılmıştır.

İKİNCİ BALKAN SAVAŞI VE SONUÇLARI

Savaşların sonundaki Londra Antlaşması'yla Bulgaristan'ın beklenenden çok toprak kazanması Balkan ülkelerini rahatsız etmiştir. Bu husus, Sırbistan ve Yunanistan'ın Bulgaristan'a saldırmasına neden olmuştur. Savaş başladıktan sonra, Birinci Balkan Savaşı'na dahil olmayan Romanya da Bulgaristan'a karşı savaş açmıştır. Karadağ bu savaşa katılmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Balkanlar'daki savaş durumundan faydalanarak Kırklareli ve Edirne'yi geri almıştır.

II. Balkan Muharebesi, Bulgaristan'ın yenilgisiyle sonuçlanmış, 20 Ağustos 1913'te Balkan ülkeleri 5 kendi içlerinde imza ettikleri Bükreş ile Osmanlı Devleti'nden Birinci Balkan Savaşı sonunda alınan toprakları paylaşmışlardır. Bükreş Antlaşması ile:

- Güney Dobruca ve Tuna Nehri'nin güneyinden büyük bir toprak parçası Romanya'ya;
- Yunanistan'a Kavala,
- Makedonya'dan küçük bir kara parçası Bulgaristan'a bırakılmıştır. Osmanlı imparatorluğu ve Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul Antlaşması imzalanarak sınır, Meriç Nehri olarak kararlaştırılmıştır. Nehrin batısından Dimetoka'nın da Osmanlı Devleti'nde kalması kararlaştırılmıştır. Bulgaristan'da kalan Türklere mezhep ve din özgürlüğü, ilköğretimde Türkçe eğitim hakkı tanınmış, isteyenlerin 4 yıl içinde göç edebileceği kararlaştırılmıştır.

Sırbistan devleti ile de 13 Mart 1914 tarihinde yine İstanbul Antlaşması adı verilen bir metne imza atılmıştır. Ancak, Sırbistan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda ortak sınırı kalmadığından antlaşma yalnızca, Sırbistan'da yaşayan Türker'in durumunu belirlemeyi hedeflemiştir.

Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu kendi arasında da 14 Kasım 1913'te Atina Antlaşması imzalanmıştır:

- Selanik ve Yanya çevreleri ile Girit'in Yunanistan'a bırakıldığı teyit edilmiştir. Yunanistan'da kalan Türklerin haklarının korunması benimsenmiştir.

- Ege adalarının durumunun büyük devletlerce belirleneceği tekrarlanmıştır.

1914 yılında Londra'da gerçekleşen konferansta bir araya gelen büyük devletler, I. Balkan Savaşı'nın neticesinde 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'nda kararlaştırdıkları gibi Ege adalarının durumunu ele almışlardır. Konferansın kararları Birinci Dünya Savaşı başladığından bir antlaşma ile hukuki geçerlilik kazanacak hale getirilememişse de kararlar fiili olarak yürürlüğe konulmuştur.

Londra Konferansı'na göre:

- İtalya'ya Meis haricinde İtalyan işgalindeki adaları,
- Gökçeada ve Bozcaada haricindeki Yunan işgalindeki adaların da Yunanistan'a bırakılmasına karar vermişlerdir.

Balkan Savaşları sonunda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar coğrafyasındaki siyasi varlığı ve Ege Denizi'ndeki hakimiyeti sona ermiştir. Savaşların sonunda en büyük payı Yunanistan almıştır. Bölgedeki Türk varlığı sona ermemişse de Balkanlardan Anadolu'ya büyük bir göç dalgası başlamıştır.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Afrika'daki topraklarını kaybetmekle kalmamış, Balkan topraklarını kaybederek bu coğrafyadan da çekilmiştir. Edirne'yi kurtarması ile doğu Trakya'da varlığını koruyabilmiştir. Birinci ve İkinci Balkan savaşları sonucunda ortaya çıkan tablo, Birinci dünya Savaşının nedenlerinden birini de teşkil etmiştir.

I. DÜNYA SAVAŞI VE CEPHELER

I. Dünya Savaşı'nın Nedenleri

Fransız İhtilali (1789) sonrası Avrupa'da düzen bozulmuş ve yeni akımlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan özellikle milliyetçilik akımı çok uluslu devletleri etkilemiş ve bu devletlerin içinde çeşitli ulus devlet olma yolunda isyanlar çıkmıştır. 19. yüzyılın ortasında yaşanan sanayi inkılabı ile hızlı bir fabrikalaşma sürecine girilmiş bu da işlenecek ham madde ve üretilen ürünler için pazar arayışına yol açmıştır. Coğrafi keşiflerle başlayan sömürgecilik sanayi inkılabı ile hız kazanmış ve sömürgecilik, sanayileşmiş devletlerin birbirleriyle çatışmasına neden olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında siyasal birliklerini tamamlayarak ortaya çıkan İtalya ve Almanya ise bu sömürgecilik yarışına katılmış, bu durum ise İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletleri rahatsız etmiştir. Almanya ve İtalya'nın faaliyetlerine karşı birlikte hareket etmeye ve kendi sömürge alanlarına saygı göstermeye karar veren bu devletler İtilaf Devletleri olarak birleşmişlerdir. Diğer tarafta Almanya'nın başını çektiği Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya'dan oluşan İttifak Devletleri grubu oluşmuştur. Devletler arası bu bloklaşma gerginlik ortamı yaratmış ve buna karşı devletler hızlı bir silahlanma sürecine girmişlerdir.

I. Dünya Savaşı'nın Başlaması ve Yayılması

28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdı François Ferdinand'ın bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi ise savaşın başlamasına neden olan kıvılcım olmuştur. Başlangıcı Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında gerginlik olan savaş süreci kısa zamanda alevlenmiş Sırbistan'ın yanında Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında Almanya'nın yer alması ve birbirlerine savaş ilan etmesiyle sürece İngiltere ve Fransa'da müdahil olmuştur. Almanya'ya diğer devletlerin savaş ilan etmesinden yararlanmak isteyen Japonya savaşa Uzak Doğu'dan katılmıştır.

Uzun süre tarafsızlıklarını koruyan Osmanlı Devleti, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan da savaşa müdahil olmuş kısa sürede savaş geniş bir yayılma alanına ulaşmıştır. 1917 yılında Rusya'da yaşanan Bolşevik İhtilali ile savaş dışı kalan Rusya'nın yerine İtilaf Devletlerine güçlü bir devlet olan ABD dahil olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı öncesinde 19. yüzyıldan beri takip ettiği denge siyasetine dayanarak büyük devletlerle ittifak kurabilmek için arayışa girmiştir. İngiltere, Fransa ile ittifak kuramayan Osmanlı Devleti'ne Bulgaristan'dan ittifak teklifi gelmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa süre önce Almanya ile bir ittifak antlaşması yapmıştır. Savaş çıkınca başta tarafsız olan Osmanlı Devleti'ne İtilaf Devletleri de tarafsız olması konusunda ısrarcı olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruması karşısında talebi olan kapitülasyonların kaldırılması, Mısır meselesinin çözülmesi gibi taleplerini ise olumsuz cevaplamışlardır. Almanya'nın etkisi ile Osmanlı Devleti kendi sonunu da getiren I. Dünya Savaşı'na adeta sürüklenmiştir.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti çeşitli cephelerde savaşmak durumunda kalmıştır. Bu cephelerin bir kısmını kendi ülke sınırları içinde açarken müttefiklerine yardım amacıyla da Avrupa'da Romanya, Makedonya ve Galiçya cephelerine de asker göndermiştir. Osmanlı Devleti'nin katıldığı cephelerden Kafkas ve Kanal cephesi taarruz cephesi iken, Çanakkale, Irak, Hicaz-Yemen ve Suriye-Filistin cepheleri savunma amacıyla açılmış cephelerdir.

Osmanlı Devleti Kafkas Cephesi'nde Ruslarla mücadele ederken aynı zamanda kendi vatandaşları olan ve ayrılıkçı faaliyetler içinde bulunan Ermeniler ile de mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ruslar bölgedeki Ermenilerin de yardımıyla Erzurum, Van, Bitlis, Muş, Trabzon ve Erzincan'a kadar ilerlemişlerdir. 1917 yılında Bolşevik İhtilali çıkması sonucunda Ruslar bölgeden çekilirken Ermeniler saldırı ve katliamlarına devam etmişlerdir. Osmanlı Ordusu Rusların çekilmesinden sonra bölgeye girmiş, hatta Azerbaycan'a kadar ulaşmıştır.

Çanakkale Cephesi deniz ve kara savaşlarının yapıldığı bir cephe olup buradaki başarı savaşın süresinin uzamasına ve Rus Çarlığı'nın Bolşevik İhtilali ile yıkılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bu cephedeki faaliyetleri ve savaşa dehasıyla Mustafa Kemal (Atatürk) halkın ve ordunun takdirini toplamış ve daha iyi tanınmıştır.

Kanal Cephesi Almanların isteği ile Osmanlı Devleti tarafından açılmış ve İngiltere'nin sömürgeleri ile olan bağlantısı kesilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Ordusu her ne kadar Sina Çölü'nü geçmeyi başarmışsa da yaptığı iki taarruz hareketinde de başarısız olmuş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Kanal hareketinin devam ettiği dönemde Hicaz- Yemen Cephesi'nde İngiliz Valisi McMahon ile Hicaz

Emiri Şerif Hüseyin arasında yapılan görüşmelerden sonra Hicaz Emiri bölgedeki Arap halkıyla birlikte isyan etmiş Medine haricinde tüm Hicaz bölgesini ele geçirmiş ve bir süre sonra da burada krallığını ilan etmiştir.

Suriye- Filistin Cephesi'nde Osmanlı Ordusu karşısında İngilizlerle savaşırken bu sefer burada da Hicaz Emiri'nin oğlu Faysal bölgedeki Arap halkını galeyana getirerek Halep'e saldırmışlardır. Ordu zor durumda kalarak günümüzdeki Türkiye sınırına çok yakın bir yerde Katma'ya (Afrin) kadar çekilmek durumunda kalmıştır.

Irak Cephesi'nde 1916 yılında Kut'ül-Amare'de İngilizleri yenen Osmanlı Ordusu bir yıl sonra İngilizlerin daha çok askerle tekrar bölgeye saldırması sonucunda Kerkük-Musul hattına kadar çekilmek durumunda kalmıştır.

Cephelerdeki son durum böyleyken 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır.

Savaş Sırasında Yapılan Gizli Antlaşmalar

Rusya'da yönetimi ele geçiren Bolşevikler devrilen Rus Çarlığı'nın dahil olduğu devletler arası yapılmış gizli antlaşmaları açıklamışlardır. Bu antlaşmalar İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni paylaşma projeleridir.

Savaş sırasında yapılan gizli antlaşmalardan İstanbul Antlaşması ile Rusya'ya Boğazlar ve Trabzon'un doğusundaki Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgesi bırakılmıştır.

Londra Antlaşması ile İtalya'ya Oniki Adalar, Trablusgarp ve Antalya bırakılmış, McMahon Antlaşması ile Araplar arasında kargaşa yaratılarak Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'e Arap Yarımadası bırakılmıştır. Sykes- Picot Antlaşması ile İngiltere ve Fransa kendi aralarında Ortadoğu'da nüfuz bölgelerini belirlemişlerdir. Saint Jean de Maurienne Antlaşması ile İtalya'ya verilmesi planlanan yerler biraz daha genişletilmiştir.

Savaşın Sonuçları

I. Dünya Savaşı dünyada daha önce bu kadar geniş bir alanda bu kadar çok devletin savaştığı görülmemiştir. Savaş sonunda imparatorluklar yıkılarak bunların yerine yeni devletler kurulmuştur. Avrupa'nın siyasi haritası değişmiştir. İtilaf Devletleri yenen devletler, İttifak Devletleri ise yenilen devletler olmuştur. Savaş sonunda en karlı çıkan devletler sırasıyla İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya olmuştur. ABD savaş sonrası tekrar Monroe Doktrini'ne dönmüştür. Savaştan milyonlarca insan zarar görmüştür. Savaş sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti yeni bir savaşın çıkmamasını sağlayamamıştır. Savaş sonrası Almanya, İtalya ve Rusya'da yeni rejimler kurulmuştur. Savaş sonrası yapılan Versay, Nöyvi, Sen Jermen ve Trianon antlaşmaları istenilen barış ortamını oluşturamamış ve İkinci Dünya Savaşı için zemin hazırlamıştır. Özellikle Almanya'nın imzaladığı Versay Barış Antlaşması şartlarının çok ağır olmasından dolayı daha çok yeni bir savaşı tetiklemiştir.

XIX. VE XX. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU

XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısına içeride ve dışarıda meydana gelen siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler büyük etki etmiştir. 1789 Fransız İhtilali Osmanlı Devleti'ni siyasi ve sosyal olarak derinden etkilemiştir. Yine bu yıllarda Avrupa'da meydana gelen bilimsel buluşlar ve keşiflerin üretim alanında uygulanmasıyla ortaya çıkan Sanayi İnkılabı da Osmanlı Devleti'ni etkilemiştir. Osmanlı, Avrupa'daki sanayi alanında meydana gelen değişim ve dönüşüme ayak uyduramamıştır. Osmanlı Devleti, Avrupa sanayisinin açık pazarı haline gelmiştir. Bu olumsuzluklar Osmanlı'nın Avrupa devletlerine ham madde ihraç eden yarı sömürge bir ülke haline getirmişti.

XIX. yüzyılın Osmanlı Devleti'nde uygulanan iktisadi politikalar dört döneme ayrılabilir. Birinci dönem, Loncaların düzenlenmesi 1838 Balta Limanı Antlaşması'na kadar ki dönem. İkinci dönem 1838 -1860, uluslararası pazarlara uyum dönemi. Üçüncü dönem de, 1860-1908, güçsüz yerli imalatı koruma içgüdüsüyle, gümrükler arttırıldı ve yerli imalâtçılar teşvik ve himaye edildi. Dördüncü dönem 1908-1918, bu devrede, kısmen 1913 yılına kadar liberal bir ekonomi modeli uygulansa da, ikame ekonomi modeli mücadelesi devam edildi. "Millî ekonomi" uygulamaları hâkim oldu.

1838 BALTA LİMANI ANTLAŞMASI

Osmanlı Devleti, 1838 Balta Limanı Antlaşması'na kadar himayeci politikalar takip etti. Bu tarihten itibaren gümrükler gevşetildi. Osmanlı pazarı uluslararası sisteme açıldı. Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin yegâne korum sistemi olan tekel uygulamasını kaldırdığı, iç ticarete İngiltere vatandaşlarının katılımına da izin verdiği ve İngiliz tüccarların vergilerini yerel tüccarlardan az tuttuğu için küçük işletmelerin kapanmasına, mali çöküntünün hızlanmasına, ülkenin bir borç çukuruna düşmesine ve işsizliğin artmasına doğrudan etkili olmuştur. Balta Limanı Antlaşması'nın Osmanlı Ekonomisine Etkileri;

Osmanlıların dış ticarete uyguladıkları "Yed-i Vahid" adı verilen tekel düzeni ile özel sınırlamaları ve ek vergileri kaldırıldı. Lonca Sistemi zayıflamaya başladı.

Osmanlı liberal ekonomiye kapılarını açmıştır.

Liman şehirleri öne çıkmaya başladı. Özellikle burada ikamet eden ve sonradan gelen gayrimüslim ve tüccarların refah seviyeleri artmaya başlamıştır.

Osmanlı'da pazar genişlemesi Avrupa lehinde olmuştur.

Kapitalist ekonomi zihniyeti ülkeye girmiştir.

Yerli üretim zayıflamaya başladı.

Osmanlı Devleti sınırları içinde ticaret yapan İngilizler, Osmanlı vatandaşlarından bile daha az vergi ödeyeceklerdir.

KAPİTÜLASYONLAR, DIŞ BORÇLANMA VE DÜYUN-U UMUMİYE

Kapitülasyon, yabancı devlet ve vatandaşlarının bir ülkede sahip olduğu ayrıcalıkları, imtiyazları veya muafiyetleri ifade eder. XIX. yüzyılda Batılı ülkelerin hemen hemen hepsi bu imtiyazlardan faydalanmışlardı. Osmanlı Devlet sistemi içinde hukuki ve iktisadi bir sistem kurarak devletin bağımsızlığını sorgulanır hale getirmişti.

Osmanlı'da ilk dış borçlanması Kırım Savaşı'nın giderlerini karşılamak amacı ile 1854 tarihinde İngiliz bankerlerinden yapılmıştır. 1874 tarihine kadar 15 adet borçlanmaya gidilmiştir. Bu borçlar ödenemediği için 20 Aralık 1881'de Muharrem Kararnamesi'yle Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi kurulmuştur. Bu kurumun kurulmasıyla birlikte Osmanlı Devleti mali olarak bağımsızlığını kaybetmiştir. 1924 yılında yapılan Lozan Antlaşması ile Düyun-u Umumiye kaldırılmıştır.

Sanayi İnkılabı'nın yıkıcı etkilerini önlemek ve yerli üretimi arttırmak için 1866 yılında "İslah-ı Sanayi Encümeni" kuruldu. Taşrada sanayi mektepleri kuruldu. İlk Kız Sanayi Mektebi Rusçuk'ta 1865 yılında açılmıştır. Kızların mesleki kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve kızların sosyo-ekonomik hayatta varlık göstermesi noktasında önemli bir girişim olmuştur.

İlk Osmanlı kâğıt paraları, Abdülmecit tarafından 1840 yılında "Kaime-i Nakdiye-i Mutebere " adıyla çıkarıldı. Osmanlı'da ilk finans kurumu 1847 yılında Galata bankerleri tarafından İstanbul'da kuruldu. Banka, Banque de Constantinople (Bank-ı Der saadet) adında kuruldu. Bankaya para basma yetkisi verilmişti.

OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Nüfus ve Sosyal Yapı

Osmanlı Devleti XIX. ve XX. yüzyıllarda çeşitli sayımlar yapmıştır. İlk nüfus sayımı 1831’de yapılmıştır. 1831 yılında Osmanlı topraklarında toplam nüfus 4.253.642 kişi yaşıyordu. Bu sayımlardan ziraat, sanayi, arazi ve emlak hakkında önemli malumat verir. Osmanlı Devleti’ne ait nüfus ve sosyal yapıya dair düzenli istatistiksel kaynaklar azdır. 1831’de yapılan sayıya karşılık 1906’da nüfus 20.897.617 kişi, 1914’te ise 18.520.016 kişiden oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan bütün toplumlari dini bakımdan iki grupta yönetmiştir: Müslim ve gayrimüslimler. Osmanlıda batı kesimlerinde yaşayan halk diğer yerlere göre daha yoğundu. Osmanlıda beş çeşit millet yaşardı: Rumlar, Ermeniler, Katolik Ermeniler, Katolik Latinler ve Yahudiler. Osmanlı toplumunda katı bir kast sistemi yoktu. Sosyal sınıflar ve tabakalar arasında geçiş her zaman mümkündü.

İletişim ve Ulaşım

9 Eylül 1855 Osmanlı Devleti İstanbul- Edirne -Varna - Balaklava telgraf hattı yapımı tamamlandı ve işletmeye başlandı. Telgraf hatları ülkenin önemli şehir ve kasabalarına kadar ulaşması sosyo-ekonomik yapıyı olumlu etkilemiştir. Uluslararası ticaret bağlantıları daha kolay yapılmaya başlamıştır. Anadolu’da demiryollarının tarihi ise 23 Eylül 1856 yılında 130 km’lik İzmir-Aydın Demiryolu hattının imtiyazının verilmesiyle başladı. Bu hat 1866 yılında Sultan Abdülaziz zamanında tamamlandı. Osmanlı’da demiryolları bakımından yetersiz kalmıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde önemli demiryolları projeleri yapılmıştır. Osmanlı’nın coğrafî, nüfus ve tarım olanakları düşünüldüğünde toplam demiryolunun varlığı çok yetersiz olarak görülmekteydi. Osmanlı Devleti Demiryolları çağına çok geç girmişti. Osmanlı Devleti’nin eski toprakları olan Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan’da 8.000 kilometre demiryolu ile Osmanlı toplam demiryolu hatlarından fazlaydı.

Tarım ve Sanayi

Osmanlı ekonomik temelini tarımdan oluşmuş olsa da yapısal problemleri vardı. Bundan dolayı verim ve gelir düşüktü, nispi olarak toprak faktörü bol, emek kıttı. Tarımsal-sosyal yapının hâkim şeklini küçük üretici tipi genelde geçimlik üretim tipi oluşturuyordu. Taşıma maliyetlerinin yüksek, lojistik altyapı yetersizdi. Tarımsal teknoloji geriydi. Tarımın verimliliğini iklim koşulları belirlemekteydi. XIX. ve XX. yüzyıllarda tarımda kapitalist gelişmeye dönük politikalar da yapılmıştır: Toprak mülkiyetinde yeni düzenlemelere gidildi. Demir saban Anadolu’da 1890’larda çok az oranda kullanılmaya başlandı.

Sanayii kurmak ve geliştirmek adına bir dizi adımlar atılmıştır. Genelde fabrikalar devlet eliyle yapılmıştır. Çünkü devlet sermayesi dışında kayda değer bir sermaye oluşmamıştı. Bunların yanında nitelikli eleman ve bilgi -teknoloji eksigi de vardı. Bu dönemde açılan fabrikalara genel olarak “ Fabrika-ı Hümayun” denmiştir. Osmanlı sanayisi oluşturmak için bir dizi iyi niyetli çalışmalar olmuş olsa da genel olarak başarılı olunamadı.

Osmanlı coğrafyası, maden serveti çok zengin olmasına mukabil Osmanlı’da madencilik hem geç başlamış hem de hiçbir zaman büyük ölçüde bir mesafe alamamıştır. Ergani Bakır Madeni istisna edilirse diğer madenlerimiz XIX. asırda keşfedilmiş ve işletmeye açılmıştır. II. Meşrutiyet iktisat politikalarının ruhuna uygun olarak esnafa kooperatifleşme ve kredi olanakları imkânları verilerek devlet eliyle iyileştirme olanağı sağlanmıştır. Milli ekonomi prensipleri uygulanmaya gayret edilmişti.

1914 yılında Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı’na girmesiyle büyük ölçüde altyapı yatırımları durmuştur. Üretim alanında var olan potansiyelinde de büyük düşüşler meydana gelmiştir. Ülke harp ekonomisi hâkim olmuştur. I. Dünya Harbi ve Millî Mücadele ile ülke zayıf olan kaynaklarını da tüketmiştir. Türkiye Cumhuriyeti her alanda büyük bir enkaz devralmıştır.